

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

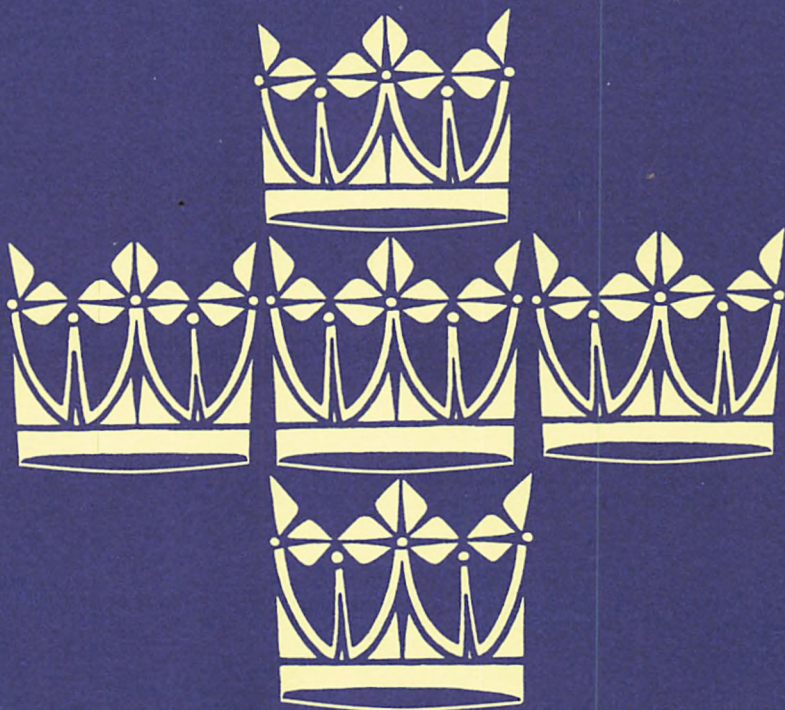
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HERALDISK TIDSSKRIFT

Knut Johannessen

Nyere norske kommunevåpen – enkelt innhold,
lang prosess 225

Hans Cappelen

Moderne design og behovet for heraldisk fornyelse 244

Arne Lind

Våbenet med de tre klokker 253

Ronny Andersen

Reumert, de Muzquiz og Macaulay 262

Heraldica varia 268

Heraldisk litteratur siden sidst 276

Tor Flensmarck

Christer Bökwall in memoriam 287

Dette hæfte er udgivet med støtte fra Alfred Goods Fond.

Vejledning til forfatterne

Manuskripter indsendes til redaktionen i et eksemplar, mens forfatteren selv beholder en kopi. Redaktionen påtager sig intet ansvar for uopfordret indsendte manuskripter, billeder m.m., men returnerer i øvrigt billedmateriale efter brugen.

Manuskripter maskinskrives på A4-ark med 1 1/2 linjes afstand og 4-5 cm bred margen. Forkortelser bør så vidt muligt undgås (altså ikke H.T. eller lignende, men: Heraldisk Tidsskrift). Egentlige artikler skal være forsynet med et kort resumé på engelsk, tysk eller fransk.

Noterne markeres med et svævende tal (uden parentes) i brød- eller billedtekst, noterne skrives for sig og nummereres fortløbende. Titlen på de bøger og tidsskrifter, der henvises til, kursiveres eller understreges, og både forfatter, titel og udgivelsessted og -år medtages.

Billeder. Billedtekster skrives ligeledes for sig og nummereres fortløbende. Der bruges betegnelsen Ill./ill. både i brød- og billedtekst. Billedernes omtrentlige placering i brødteksten markeres i margenen. Billedforslag med tilhørende undertekster vedlægges samtidig med at manuskriptet indsendes. Billedteksterne skal foreligge på et af de skandinaviske sprog samt på resumeets sprog.

Håndskrevne rettelser bør ikke forekomme i manuskriptet. Når manuskriptet er godkendt og korrekturen foreligger, kan rettelser mod manuskriptet, herunder udvidelse af tekst eller noter, ikke ventes fulgt af redaktionen. Dersom rettelser mod manuskript er tvingende nødvendige, betales de af forfatteren.

Efter udsendelsen af tidsskriftet får forfatteren et antal heraf, svarende til antallet af trykte sider i artiklen.

Anmeldelser forsynes med overskrift af følgende indhold og med tegnsætning som anført: Forfatterens/forfatterens navn/e: Bogens titel (evt. undertitel eller skriftrække). Udgivelsessted, forlag, årstallet på titelbladet. Antal sider (evt. romertal + arabertal, f.eks. XII, 356 s.). Ved illustrerede værker antal plancher eller blot ill., antal kort. Pris i oprindelseslandets valuta.

Artikler modtages helst på diskette sammen med en papirudskrift af manuskriptet. Disketten bør kun vise én teksttype, altså uden kursivering, fed type eller understregninger. Sådanne markeringer kan derimod angives i det vedlagte manuskript. Teksten skrives uden brug af orddeleger, notefunktion og tabulator ved linjeskift, og der må ikke forekomme en blank linje mellem hvert nyt afsnit. Noterne følger samlet sidst efter teksten. Diskette leveres som WP 5.1, ASCII-format eller MacWrite.

Nyere norske kommunevåpen – enkelt innhold, lang prosess

Av Knut Johannessen

Litteraturen om kommunevåpen er det noen linjer av den danske heraldiker Sven Tito Achen som stadig har vært til glede for forfatteren av denne artikkelen. Første betingelse i heraldikken, sier Achen, er enkelhet. Idealet for et våpenmerke er at tingen ikke kan gjøres enklere, at det ikke er noe som kan tas bort. Det er sammenfall mellom enkel form og god funksjon. Våpenet skal være enkelt fordi det skal være tydelig.¹ Siden omkring 1940 har dette vært rettesnoren for norske kommunevåpen. For at våpnene skal fremstå så enkle og tydelige som mulig, har kravet vært at de normalt skal bestå av bare én figur og to tinkturer, og de skal fremstilles i flatestil. Enklere kan det ikke gjøres. I denne artikkelen blir hovedvekten lagt på kommunevåpnene som er blitt til i løpet av de siste 30 år. Nå har så godt som alle norske kommuner fått sine våpen, og tiden er inne for oppsummering.

Gjennom årene har de nye norske kommunevåpnene fått atskillig omtale i Heraldisk Tidsskrift. Harald Nissen har presentert dem i en serie artikler fra 1982 og fremover til i dag. Når våpnene skal legges frem for det heraldisk kyndige publikum, er det bra at de ses med blikket til en som ikke har vært med på å skape eller godkjenne dem. Det skaper distanse og gir rom for kritikk. Harald Nissen har utført denne oppgaven med stor innsikt. Samme forfatter har nylig skrevet en artikkel om

blasonering av norske kommunevåpen i Heraldisk Tidsskrift, og han har anmeldt et hefte om kommunevåpen som Riksarkivet ga ut i 1998.² Dette heftet danner også grunnlaget for en artikkel av Tom S. Vadholm om norske kommunevåpen.³ Vadholms artikkel tar mål av seg til å være en bred evaluering av det arbeidet som Riksarkivet har gjort. Selv om artikkelen formidler et inntrykk som i mange henseender er positivt, inneholder den en del meningsyttringer som gjør det nødvendig med kommentarer. Det er også naturlig å knytte bemerkninger til enkelte av Nissens synspunkter.

Hittil har Heraldisk Tidsskrifts spalter sjelden vært brukt til debatt, og det primære formålet med denne artikkelen er heller ikke å føre debatten videre. Derfor fletter jeg kommentarer til Vadholms og Nissens artikler inn i en større sammenheng, der formålet vesentlig er å redegjøre for hvorledes vi i Riksarkivet har gjennomført den lange prosessen med å skaffe norske kommuner deres våpen. Vi skal også benytte anledningen til se på en del særtrekk ved motivkretsen i de norske kommunevåpnene og antyde årsaker til dem.

Forvaltningsoppgave og læringsprosess

Riksarkivets heraldiske medarbeidere har befunnet seg i en lang erfarings- og læringsprosess. Til tross for at reglene for

kommunevåpen har ligget fast, har ingen saker vært like, og de heraldiske utfordringene har vært mange. Og selv om hvert enkelt våpen har et enkelt innhold, kan våpenet ha hatt en lang og komplisert prosess frem til målet. Det er saktens ikke noe spesielt for norske kommunevåpen. Men fordi våpnene er skapt med de samme virkemidlene gjennom to generasjoner, har det også hele denne tiden vært fruktbart å kunne se de enkelte sakene i sammenheng med hverandre. Det er et ganske betydelig fond av erfaring en institusjon bygger opp, i møte med oppdragsgiverne, dvs. kommunene, og med utøverne, dvs. kunstnerne eller tegnerne. Det er dette jeg kaller vår lange prosess.

Sett i et nordisk perspektiv har det norske riksarkivet hatt meget sterk innflytelse over kommunevåpnene. Godkjenningen har vært lagt på høyeste nivå, i statsråd ved kongelig resolusjon. Riksarkivets uttalelse til fagdepartementet har vært avgjørende for om et våpen har kunnet oppnå godkjenning. Vi har hatt et tydelig inntrykk av at departementet har hatt tillit til Riksarkivet. På vår side har vi vært meget klar over vårt ansvar for sakene. Oppgaven har vært å bidra aktivt til å skaffe kommunene våpen og samtidig holde fast ved heraldiske krav. Hver sak har hatt krav på grundig behandling, og fra sak til sak skal det være en konsekvent linje. I det daglige arbeidet med sakene har vi gått inn for å møte kommunene og tegnerne på deres egne premisser, uten å være belærende eller briljere med tekniske uttrykk. Prosessen har skjedd i full offentlighet, og de utallige brevene vi har skrevet til kommunene, er blitt referert og kommentert i pressen til stadighet.

Av i alt ca. 450 norske kommunevåpen er 90% godkjent de siste 30 år, og 80% faller innenfor de femten årene fra 1980 til 1994. I de senere år har det bare kommet fem nye våpen, de to siste i 2001.

En sammenligning med Finland

I Finland fikk mellom 400 og 500 landkommuner sine våpen fastsatt i løpet av en tyveårsperiode, våpen som med rette er berømmet for idemessig nyskaping og sikker utforming. Det skjedde i 1950- og 1960-årene, 20-30 år tidligere enn i Norge. Men det er flere ulikheter enn tidsforskjellen. I Finland lå det en lov om kommunevåpen i bunnen. Det er et sterkt insitament som vi aldri har hatt i Norge. Det er også tydelig at de organisatoriske rammene rundt utarbeidelsen av våpnene har vært forskjellig. Det har vært lite av faste allianser og samarbeidspartnere i Norge. Kommunenes Sentralforbund har hatt en positiv holdning og stilte seg bak utgivelsen av verket om norske kommunevåpen i 1987. Men ellers har initiativet fullt ut ligget hos hver enkelt kommune, som enten har valgt sin tegner selv eller søkt råd hos Riksarkivet om det. Norsk Heraldisk Forcning har også tilbudt sin rådgivning, spesielt i 1970- og et stykke utover i 1980-årene. Særlig viktig er det å fastslå at det aldri har vært noe samarbeid mellom kunstnerne, og heller ikke mye konkurranse. Heraldisk kompetanse har kunstnerne stort sett ervervet seg fra oppgave til oppgave, uten studier. Det har vært få andre oppdrag enn kommunevåpnene. I Norge er det altså Riksarkivet alene som har representert kontinuiteten. Men det er viktig å holde fast ved at kommunene selv

har valgt sine våpen, og som regel har de hatt flere alternativer å velge mellom. Den samlede mengden vi har av kommunevåpen, er altså ikke resultat av noen langsiktig, overordnet plan.

Retningslinjene for kommunevåpen i Norge

Retningslinjene som har ligget til grunn for nyere norske kommunevåpen er utformet av Hallvard Trættemberg (1898-1987), nyskaper av norsk heraldikk og Riksarkivets heraldiske konsulent i en rekke år. Begrensningen til to tinkturer lanserte Trættemberg i en artikkel om heraldiske fargelover i 1938.⁴ Trættemberg baserte seg på Gustav Seylers *Geschichte der Heraldik*, som igjen støttet seg på materiale fra tyske middelalderheraldikere. I artikkelen sier ikke Trættemberg noe om antallet figurer, men kravet om én figur har vært gjennomført fra samme tid for kommunevåpenenes vedkommende. For selv om Trættemberg i 1938 søkte å formulere generelle lover, var det på kommunevåpenene han fikk anledning til å praktisere dem.

Da Trættemberg langt senere, i 1976, oppsummerte sitt program for kommunevåpen i *Heraldisk Tidsskrift*, sidestilte han kravene om at et våpen bare skal ha én figur og to tinkturer. Han presiserer at han bygger både på historisk materiale og på erfaring.⁵ Når det gjelder den historiske begrunnelse for kravet om én figur i våpenet, må vi gi ham rett i den forstand at det heraldiske materialet fra middelalderen inneholder forholdsvis mer av våpen med usammensatt innhold enn heraldikken fra senere tid. Men fremfor alt er kravet basert på hans egne erfaringer om hva som ga den sterkeste visuelle effekt.

I sin kritikk av retningslinjene gjør Vadholm (s. 42) et poeng av at det fantes norske våpen med flere figurer og mer enn to tinkturer i middelalderen. Det er et velkjent faktum. Trættemberg har skrevet om dette selv, ja han har endog analysert sammensatte norske slektsvåpen i en stor artikkel i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*.⁶ Selv gjør jeg også oppmerksom på de sammensatte motivene i middelaldervåpenene både i boken om norske kommunevåpen fra 1987 og i publikasjonen fra 1998. Der blir det også poengtert at Trættemberg i sin iver etter å reformere heraldikken av og til fremhevet middelalderens enkelhet litt for sterkt.⁷ Mange reformatorer har forenklet historien for å oppnå noe nytt.

Hvis flere tinkturer og flere figurer hadde blitt godtatt for de norske kommunevåpenene, ville de fått et helt annet uttrykk. Setter man pris på enkelheten og klarheten i disse våpenene, kan man ikke samtidig ønske at reglene skulle vært annerledes. Men det bør være mer interessant å se på konsekvensene av de valgene som ble gjort for lang tid siden.

Flere saker, annen organisering

De 30 årene fra 1940 til 1970 var en periode da Trættembergs prinsipper fikk modne seg og bli utprøvd på en moderat mengde våpen, vel 30 i alt. Det er klart at de nye våpenene som var skapt, ga stimulans til å fortsette langs de linjene som var trukket opp. Inntil 1970 var det Trættemberg som tegnet de fleste våpenene, og det var alltid han som fungerte som departementets rådgiver og utarbeidet våpenbeskrivelsen. Så lenge Trættemberg innehadde denne

posisjonen, hadde Riksarkivet også en markant personlig profil på sine heraldiske funksjoner. Som heraldisk fornyer, som forfatter og som aktiv våpenskaper på en rekke av heraldikkens områder var Trættestberg i gavnet statsheraldiker.

Etter 1970 er det eksterne tegnere som har utført våpnene. Også Trættestberg fortsatte som våpenskaper, men det var ikke så mange våpen han kom til å utarbeide i forhold til den samlede mengden av nye våpen. Innad i Riksarkivet var det andre som tok over konsulentfunksjonene. Den personlige profileringen ble dempet, til et nivå parallelt med Riksarkivets øvrige virksomhet. Det har vært høy grad av kontinuitet i arbeidet. Som ledere har først Lars Hamre og senere jeg selv hatt ansvaret, mens saksbehandlingen i første instans har vært lagt til en arkivarstilling der bare tre personer – Vivian Fjordholm, Liv Marthinsen og Nina Hveem Carlsen – avløste hverandre i løpet av en periode på vel 20 år. Da saksmengden skrumpet inn litt ut i 1990-årene, var det ikke lenger grunnlag for å opprettholde en særskilt saksbehandlerstilling. Siden da har arbeidet med kommunevåpen i Riksarkivet inngått som en liten del av mitt eget arbeidsfelt.

Videreutvikling etter 1970?

Prinsipielt var det naturligvis riktig at man fikk et skille mellom utførende tegnere og sakskyndig instans. Det var innenfor dette mønstret at størsteparten av kommunevåpnene skulle bli til, men kravene var de samme som tidligere. Vi som har vært konsulenter etter Trættestberg, har aldri sett noe behov for å endre rammene. Tvert imot har vi sett det som en utfordring å

bruke arenaen innenfor disse rammene til å skape en stor mengde individuelle våpen. Med dette som grunnlag kan vi spørre: Har det da vært mulig å skape noe som smaker av fornyelse eller utvidelse i motivkretsen for norske kommunevåpen? Har det skjedd noe med flatestilen? Har nye talenter fått utvikle seg? Riksarkivet har ivarett sine formelle funksjoner som konsulent. Men har arkivet også bidratt til den kreative prosessen, uten selv å tegne?

Spørsmålene kan besvares med et ja, men det er også modifikasjoner til alle svarene. I et trekantforhold mellom tegner, kommune og konsulent er det vanskelig å få til noe som er mer enn middels godt uten at det eksisterer en viss grad av fortrolighet mellom tegner og konsulent. Ikke så få av våpnene er utført bare på grunnlag av skriftlig kontakt, kanskje støttet av noen telefonsamtaler. Mange av tegnerne har kjent sin kommune godt, men de har visst svært lite om heraldikk. Det var ett eneste våpen de skulle utarbeide. Som eksempel får det være nok å nevne at de 54 våpnene som ble godkjent i 1986, var utført av 30 forskjellige tegnere.

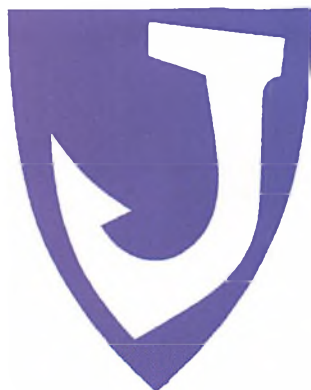
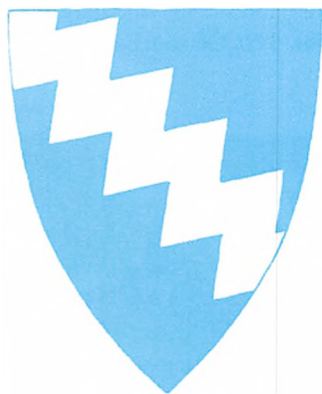
Når en tegner får en del erfaring og sikkerhet i forhold til heraldiske tegneoppdrag, begynner han å se mulighetene mer enn begrensningene. Noen kan bli ansporet til å utforske feltet mer dyptgående, og de kan søke mot ytterkantene av feltet, i ønsket om å prøve ut grensene og skape noe nytt. I slike tilfeller kan det oppstå en svært god dialog mellom tegnerne og Riksarkivet, også om formgivningen. De to partene kan da også samarbeide bedre overfor kommunen, som nødvendigvis alltid vil være nybegynner når det gjelder heraldikk.

Skjoldformens innflytelse

Noe må sies om betydningen av skjoldformen. I Norge ble det skapt svært lite offentlig heraldikk innenfor de periodene da de brede skjoldformene dominerte, dvs. under renessansen og barokken, og senere igjen på 1800-tallet. I vår egen tid har det derfor vært nærliggende å søke til enda eldre forbilder. Med klar referanse til høymiddelalderen har riksvåpenet hatt spiss skjoldform siden 1905. De fleste kommunevåpen som Trøtteberg utarbeidet i senere år, fikk også trekantskjold. Riksarkivet har ført praksisen med trekantskjold videre.

Vi har selvsagt vært klar over at våpenet prinsipielt er uavhengig av skjoldfor-

men. Men spørsmålet er ikke til å unngå når et våpen skal utarbeides for første gang, og det hersker ingen tvil om at det får konsekvenser for utformingen (ill. 1-2). Et trekantskjold virker gjerne lettere enn et avrundet skjold fordi tyngdepunktet ligger høyere oppe. For tegnere som dyrker en tyngre stil, er nok et avrundet skjold mer tiltrekkende. Vår praksis har vært at når våpenfiguren krever det, har våpenet fått et avrundet skjold. Ellers, og det gjelder de aller fleste tilfeller, er det riksvåpenets skjoldform som ligger til grunn ved utarbeidelsen av originaltegningene. Men i dokumentene som følger saken, blir det alltid presisert at formen vil kunne varieres etter behovet.

Ill. 1-2. Illustrasjonene gjengir de originale våpentegningene i Riksarkivet. De fleste er i akvarellteknikk og har varierende fargevalører.

Trekantskjoldet skaper utfordringer, enten figuren er så enkel som en bjelke eller våpenet inneholder et mer komplisert motiv. Ved skrådeling danner skjoldbunnen to felt som ender i en vinkel. For å oppnå det beste resultat må kunstneren både utforme skråbjelken med riktig bredde og stigning og få de to delene av skjoldbunnen til å balansere hverandre. Også et trekantskjold med en asymmetrisk figur, full av buelinjer og vinkler som er i slekt med skjoldformen, kan gi fine effekter. – Skjeberg kommune, Truls Nygaard 1986. Kommunen opphørte 1992. – Båtsfjord kommune, Arvid Sveen 1985.

The illustrations are reproductions of the original coats-of arms, kept in the National Archives. Most of them are in water-colours, and the colour shades can differ from one drawing to another. The triangular shield is a challenge for the artist, either the charge is as simple as a bend or a more complicated one.

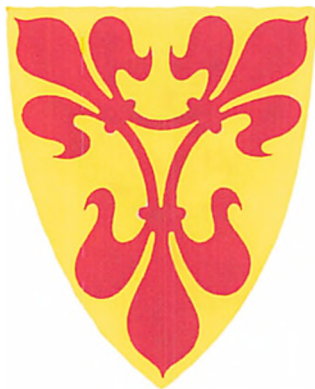
Det er vårt klare inntrykk at trekant-skjoldet har representert en større vanskelighet for tegnerne enn en avrundet form. Tegnerne har hatt tre hjørner å ta hensyn til ved plassering av figurene. Noen tegnere har unngått problemet ved å holde seg i respektfull avstand fra skjoldranden, men da blir resultatet mindre interessant. Med en avrundet skjoldform ville det ganske sikkert norske kommunevåpen inneholdt færre figurer som danner en trekant, som for eksempel trepass og y-former (ill. 3-4). Her ser vi altså et eksempel på at Riksarkivet ved å legge premisser har vært med på å prege den kreative prosessen.

Heraldiske figurer i motivkretsen

Har motivkretsen blitt utvidet i samarbei-

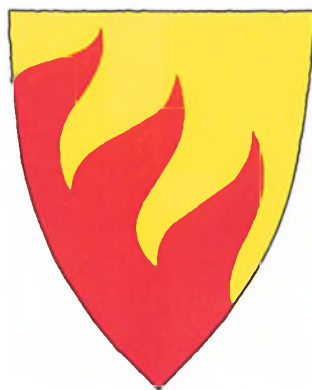
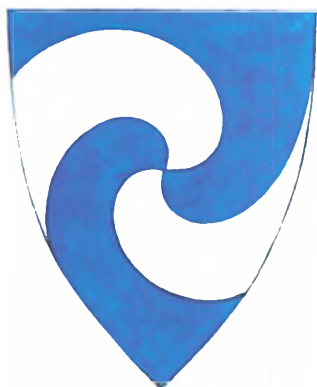
det mellom Riksarkivet og tegnerne? Når det gjelder de heraldiske figurene, kan vi trygt si at det ikke er tilfelle, om vi ser det i et europeisk perspektiv. Vi har hatt stor respekt for de etablerte snittene. Derfor har vi ikke oppfordret til nyskaping av snitt, og vi har heller ikke adoptert snitt, verken fra antikken eller fra vår egen tid. Vi har altså latt formsikre og overbevisende nyskapinger som granskura og gran-toppskura fortsatt få ha sin hjemstavn i Finland. Men på den annen side er flere av de tradisjonelle europeiske snittene introdusert i norsk heraldikk for første gang gjennom kommunevåpnene fra de siste 30 år.

Det er opplagt at kravet om det bare skal være én figur i våpenet har ført til en sterkere interesse for snittene som våpen-figur (ill. 5-6). De som har sett mye heral-

Ill. 3-4. To eksempler på bruken av figurer i trepass. Det ene har en tradisjonell heraldisk figur med liljetopper. Furukonglene i det andre våpenet viser en vellykket løsning på kravet om gjengivelse i flatestil, uten indre streker. I det første tilfellet er nederste liljetopp forstorret, i det andre er de tre konglene identiske, men til gjengjeld er trekantskjoldet kortere. - Nærøy kommune. Einar H. Skjervold 1987. - Marnardal kommune, Ulf Dreyer 1987.

Two examples of charges arranged in pairle. One of them has a traditional charge with heads of fleurs-de-lis. The pine cones of the second one show a successful solution to the restriction saying that the charge should be shown in contour, without internal lines.

Ill. 5-6. Virvelsniitt og flammesniitt. Begge er nøye tilpasset til skjoldet. I flammesniittet har hver flamme individuell form for at de skal virke like i skråstillingen og falle på plass i skjoldet. – Bre-manger kommune. Inge Rotevatn 1986. – Sør-Varanger kommune. Sissel Sildnes 1982.
Two unusual partition lines, known as Schneckenschnitt and Flammenschnitt in German. Both of them are carefully adjusted to the shield.

dikk fra forskjellige epoker, kan synes at et slikt våpen virker nakent. Kommunene har derimot hatt lett for å godta dem. Tegnerne har på sin side laget vakre snitt ved å være nøye med proporsjonene og få til en finstemt og effektfull overgang mellom snittlinjen og skjoldranden.

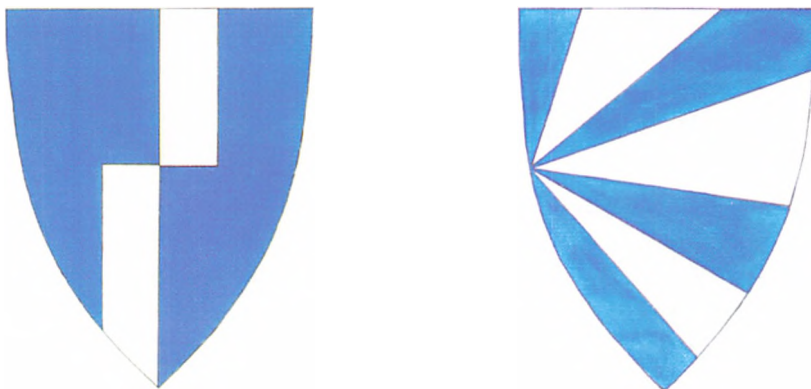
En tendens i moderne grafisk design har vært å gå tett inn på et objekt og hente ut og forstørre en detalj. Av og til har dette spørsmålet dukket opp i forbindelse med bruken av snitt i nye våpen. Kan man hente ut én flamme, én sky, én duesjert av et snitt? Her har vi valgt å være konservative. Vi har konstatert at det er solid tradisjon for enkelt trappesnitt og tindesnitt, men stort lenger har vi ikke gått.

Det finnes også sjeldne heraldiske løsninger som vi både har sagt ja til og vært glade for. Flere ganger har Riksarkivet søkt etter i sine heraldiske oppslagsverk for å finne sterkt forenklete figurer som løsning på kommunenes høyst konkrete

ønsker. I ikke så rent få tilfeller har dette vært nødvendig for å få tegneprosessen til å løse, fordi mange av tegnerne selv ikke har hatt tilgang til heraldisk litteratur (ill. 7-8).

Alminnelige figurer

Blant de alminnelige figurene har det så absolutt skjedd en utvidelse av motivkretsen etter Trøttebergs tid. Særlig har det blitt introdusert en del nyskapingar fra planteriket, og det er vårt håp at en del av dem blir oppfattet som vellykkede (ill. 9-10). For øvrig har vi lært at kommunene har ganske klare oppfatninger om hvilke levende vesener de ikke godtar i kommunevåpene, selv om det blir utarbeidet gode tegninger. Ulv vil ingen ha, den virker for uhyggelig. Hare aksepteres ikke, den uttrykker fryktsomhet. Insekter har det heller ikke vært noen interesse for. Fugler er det derimot mange som har ønsket å ha, og vi har fått noen heraldiske

Ill. 7-8. To av de mest vanlige heraldiske figurene i uvanlig utførelse. Den avskårne og forskjøvede stolpen skal illudere en foss, mens spissene viser lysstrålene fra et fyrårn. – Nettet kommune, Olav Sandø 1986. – Sandøy kommune, Astor Furseth 1986.

Two ordinaries in an unusual design. The pale is illuding a waterfall, while the piles symbolize the beams from a lighthouse.

nykommere i Norge blant de større og mest karakteristiske fugleartene.

De tradisjonelle heraldiske fabelvesene har vi supplert med en norsk hulder, mens ingen kommune har villet identifisere seg med et norsk troll. Utkast er tegnet med både to og tre hoder, men de er blitt liggende ubenyttet.

Blant gjenstandene i kommunevåpnene er det nesten uten unntak slik at redskaper fra jordbruk og skogbruk peker tilbake mot eldre tid. Det har ikke vært vanskelig å si ja til disse våpnene, som Vadholm (s. 38) finner at er “mer eller mindre merkelige”. De aller fleste redskapene som er gjengitt, har vært utbredt over store deler av landet, og de har vært kjent av alle, i sin tid. Det har nok hendt at sluttresultatet ikke har blitt så godt som ønskelig var, tegnemessig sett, men det gjelder ikke bare for disse våpnene. Om de av oss som har en mer urban bakgrunn, har vansker med å forstå figurene, får vi bare godta at

her strekker ikke realkunnskapene våre til. Våpnene blir ikke dårligere av den grunn. Kommunene har ønsket dem, de forstår dem og gir dem i tillegg et symbolinnhold som gjerne knytter dem til næringsgrunnlag og håndverkstradisjoner, eller egenskaper som selvhjulpenhet og arbeidsomhet. Slike valg fortjener respekt. I finske kommunevåpen vrirler det for øvrig av tilsvarende eksempler.

Vi skulle gjerne sett flere moderne redskaper og gjenstander i våpnene (ill. 11-12). Men formmessig byr de ofte på problemer fordi de blir for ubestemte eller for prosaiske når de skal gjengis i flatestil. Noen av de beste er okkupert av moderne skiltbruk. Det kan også være spørsmål om mange moderne gjenstander har et så stabilt utseende at de egner seg for en så tidløs funksjon som et våpen. Det har vært langt mellom gode forslag, og enda lengre mellom dem som er akseptert av kommunene.

En særegenhet ved en del av de senere norske kommunevåpene er figurer som vokser frem fra skjoldranden. Det er blitt såpass mange av dem at noen nok vil kalle det en påfallende manér. Kanskje er dette et utslag av det moderne ønsket om å gå tett innpå figuren. Men på denne måten er det også blitt anledning til å bruke gjenstander som er så lange og smale at de ellers ikke ville være å greie å plassere i våpenet (ill. 13-14).

Man kan også konstatere det motsatte av originalitet. Det har blitt mange gjentakelser av enkelte figurer i norske kommunevåpen, vi kan gjerne si at det har blitt for mange. Mye av ansvaret må legges på kommunene selv, som har presset på for å få sine ønsker oppfylt. Det kunne gjerne vært mer enn dobbelt så mange båter i norske kommunevåpen, om vi skulle tatt hensyn til alle ønsker. Derfor har vi strukket oss så langt som mulig, uten at våpenbeskrivelsene skulle komme for nær hverandre.

Andre tinkturer og flere figurer

Heldigvis har det også blitt plass til sjeldenheter og små ekstravaganser blant kommunevåpene. I to våpen finner vi hermelin sammen med metall eller farge. Det er visstnok de eneste innslagene av pelsverk i moderne kommunevåpen i Norden. For å unngå visuelt virvar er nok pelsverk etter moderne oppfatning bare brukbart i de aller enkleste figurer. Det var våpenskaperen som foreslo hermelin i våpenet første gang det ble aktuelt. Man kan nesten bli imponert over at en liten kommune har sagt ja til et så uvanlig våpen. Vadholm (s. 36) stiller spørsmålstegn ved om dette er helt etter Trættebergs oppskrift. Her er vi på trygg grunn, både med og uten Trætteberg. Hermelin er solid belagt i den eldre middelalderheraldikken, og Trætteberg har skrevet artikkelen om heraldisk pelsverk i *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*.⁸ Selv om det ikke finnes spor av pelsverk i bevarte norske middelaldervåpen, finner vi igjen de

III. 9-10. Planteriket har budt på mange muligheter for heraldisk nyskaping. Både nyttevekster og småblomster er representert. – Østre Toten kommune, Arne Løvstad 1987. – Nannestad kommune, Arvid Sveen 1990.

The vegetable kingdom has offered many opportunities for creating new charges.

karakteristiske stiliserte pelsverkmonstrene i malte arbeider, på skulpturer og andre objekter. Som et moderne apropos kan nevnes at Trøttestad hadde foreslått pelsverk i våpenet for Svalbard i 1930, men da i form av gråverk.⁹

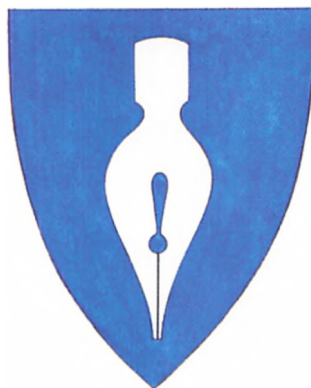
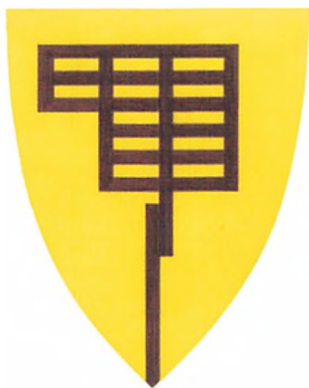
På den annen side savner Vadholm (s. 38) purpur i norske kommunevåpen, og finner fraværet merkelig. I så måte er norske kommunevåpen i godt selskap med de andre nordiske. Selv om purpur ofte er å finne på planser over heraldiske tinkturer og skraveringer, er det viktig å være oppmerksom på forbeholdene man gjerne finner i teksten. Som for eksempel i *Ny svensk vapenbok*, der Clara Nevéus sier at i klassisk heraldikk forekommer purpur "i några tillbehör, som beteckning för furstlig rang".¹⁰ Sven Tito Achen har bare funnet purpur brukt på detaljer i to danske adelsvåpen av sen dato.¹¹ Purpur skal man også lete forgyeves etter i litteraturen om nordisk middelalderheraldikk.¹² Det er

svært frimodig av Vadholm å anta at purpur sannsynligvis har forekommet, bare med den begrunnelse at det er så lite man har bevart av opplysninger fra middelalderen.

Et annet raffinement blant norske kommunevåpen er et lite innslag av våpen som har mer enn én figur. Første gang dette ble gjennomført, var i 1961. To fylkeskommuner har slike våpen, og etter hvert fire andre kommuner. To av dem stammer fra middelalderlige institusjonsvåpen, de fire andre fra slektsvåpen. Vi vil straks komme tilbake til dem i en annen sammenheng.

Flatestilen

I 1938 fremsatte Trøttestad som en av sine heraldiske fargelover at et våpen fullt tydelig må kunne fremstilles ved hjelp av tinkturfalter alene. Innenfor skjoldet skal det ikke finnes en eneste strek. Gjennom sine senere arbeider ble han selv et utmer-

Ill. 11-12. I kommunevåpnene finnes det ikke mange gjenstander som har oppstått i løpet av de siste generasjonene. Men både store og små objekter kan gi sterke og formsikre resultater. – Bronnøy kommune. Rolf Tidemann 1988. – Volda kommune. Inge Rotvatn 1987.

Not many objects dating from the last generations have been admitted to the coats-of-arms. Nevertheless, objects of different sizes can produce striking results.

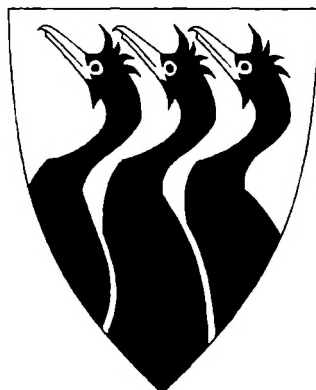
Ill. 13-14. Det er mange oppvoksende figurer i norske kommunevåpen. Skistavene er brettet ut og lagt i ett plan. De skråstilte båtshakene har et dramatisk, nesten truende anstrøk. – Trøysdal kommune, Bjørn Ellefsæter 1992. – Jondal kommune, Arvid Sveen 1987.
There are many issuant charges in Norwegian municipal arms.

ket bevis på at kravet ikke alltid lar seg overholde. Men at det skal være et minimum av slike indre streker, har vi holdt fast ved. Det er en god del figurer som aldri har kommet inn i et norsk kommunevåpen fordi de ikke kan forstås uten ved hjelp av indre streker. Og vi har alltid samarbeidet med tegnerne med sikte på at mest mulig av figurens identitet skal legges i konturen. Slik har vi prøvd ut flatestilen på en stor mengde figurer, langt flere enn de som er realisert som våpen.

Med årene har det meldt seg en og annen tegner som på moderne måte har villet gi våpenet særpreg ved hjelp av kraftige indre streker og bred skjoldrand. Vi har oppfattet det som et brudd på prinsippet om fargeflatenes dominans. Vi har også holdt igjen på tendensen til å dele opp en figur i flere flater. Det er jo ellers et virkemiddel vi ofte ser i grafisk design. Leter man godt blant de norske våpnene, kan man likevel finne enkelte eksempler.

Nye talenter?

Med de retningslinjene som har vært gjeldende, er det skapt mange enkle og greie våpen som sier lite om våpenskaperens talent for heraldiske oppgaver. Den store mengden av engangsoppdrag har vært et hinder for at tegnerne har kunnet utvikle en heraldisk stil med individuelle trekk. Det er bare én kunstner som har hatt en produksjon som i omfang når opp til Hallvard Trøtteberg. I løpet av 20 år har han også beriket den senere kommunale heraldikken med mange nye figurer i en stil som er ledigere enn Trøttebergs. Kunstneren er Arvid Sveen, som har laget våpen for en rekke kommuner i Nord-Norge og etter hvert for mange kommuner også andre steder i landet. Det er illustrerende for den geografiske spredning av kunstnerne at han har vært bosatt i Vadsø i Finnmark, 2000 kilometer fra Oslo. Han har en spesiell evne til å finne god balanse mellom våpenfigur og skjoldflate. Figurene blir sterke og pågående uten at

Ill. 15-16. Arvid Sveen er den mest allsidige og produktive heraldiske kunstneren i Norge i dag. To av hans våpen henter inspirasjon fra norske eventyr og sagn. Huldra er et forlokkende vesen som snart er synlig, snart usynlig. Hun er ofte hjelpsom, men kan også føre ulykke over folk. Skarvene på Utrost er mennesker i fugleham og kan hjelpe dem som er i havsnød. – Lardal kommune, 1992. – Røst kommune, 1986.

Arvid Sveen is the most many-sided and productive artist of heraldry in Norway today. Two arms, signed by him, are inspired by Norwegian folk-tales and legends.

de kveler flaten, og stiliseringen er drevet et stykke, men ikke for langt (ill. 15-16).

Hensynet til andre våpeneiere

I godkjenningsprosessen for kommunevåpen har det vært en oppgave for Riksarkivet å vurdere forholdet til andre våpeneiere. Når Riksarkivet sender sin tilråding til Kommunaldepartementet, er det en fast formulering i dokumentet der vi sier at vi ikke kan se at våpenet krenker andre eierinteresser som en må ta hensyn til. Vi gjør altså en undersøkelse i hvert enkelt tilfelle, og med årene har vi fått fastere rutiner for dette.

Spørsmålet er hvilke eierinteresser det er nødvendig å ta hensyn til. Vi er mest opptatt av den heraldikken som er levende i dag, hvor den opptrer, og hvor det kan være forvekslingsfare, slik at andre parter kan ha grunn til å føle seg berørt. Fordi

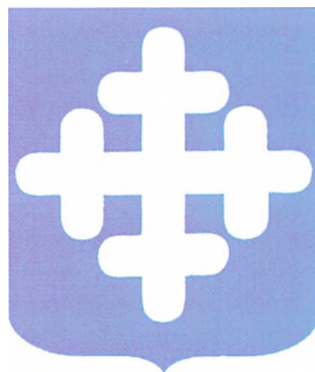
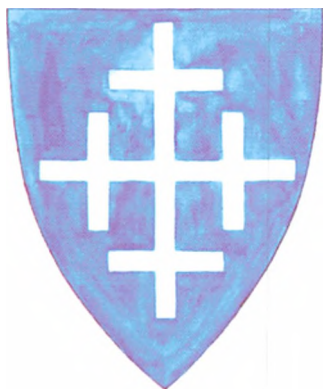
kommunevåpene skal innta en sentral plass i den visuelle offentligheten, kan den ikke beskjedent holde avstand fra all heraldikk som er skapt tidligere, i Norge og i utlandet.

Vi tar som utgangspunkt at et nytt kommunevåpen i hovedsak vil bli brukt lokalt og regionalt. Der skal det ikke kunne bli forvekslet med noe annet kommunevåpen. Innenfor landets grenser skal det heller ikke finnes noe annet kommunevåpen med samme figur og plassering. Men vi tillater at den samme figuren brukes i en annen stilling, i et annet antall, eller som et utsnitt, når tinkturene også endres. Tilfeldig sammenfall med norske slektsvåpen godtas, men tinkturene bør være forskjellige. Utenfor landets grenser ser vi rommeligere på det, men intensjonen har vært at ikke noe norsk kommunevåpen skal ha nøyaktig samme figur og samme

tinkurer som et annet nordisk usammen-satt kommunevåpen. Vi har også søkt å unngå sammenfall med de mest kjente slektsvåpnene i Danmark og Sverige, foruten med fremmede riksvåpen. Men vi kan naturligvis ha kommet til å overse eksisterende våpen i en slik kontroll (ill. 17-18).

I heraldikken er det velkjent at slektsvåpen har gått over til å bli territorialvåpen, med eller uten brisyre. Det norske riksvåpenet er det mest nærliggende eksempelet. Noen få norske kommuner har fått ta i bruk slektsvåpen eller personvåpen som var benyttet i middelalderen på samme sted, i uendret form. Vadholm sier (s. 40) at disse våpnene er stjålet fra deres gamle eiere. Det er riktig at ett enkelt våpen fremdeles er i bruk som slektsvå-

pen, men slektsgrenen som bruker det, flyttet fra Norge for over 600 år siden. Ellers er det fra 450 til 700 år siden bruken av våpnene opphørte. Noen av våpene har folk på stedet kunnet se i sine kirker helt siden middelalderen, på gravsteiner og veggmalier. De representerer en spesiell form for heraldisk kontinuitet i samfunn som ellers er så godt som uten heraldiske tradisjoner. Det har føltes naturlig for kommunen å velge et slikt våpen, og Riksarkivet har sett det som en fin måte å forvalte en heraldisk arv på. Jeg stiller meg uforstående til påstanden om tyveri, og jeg finner ikke noen støtte for det i litteraturen.¹³ Men man kunne sakens valgt andre tinkurer for Sørums våpen, det ene kommunevåpenet der slektsvåpenet ennå er i bruk utenlands.

Ill. 17-18. Rørvik og Täby, den ene kystkommune i Trøndelag, den andre forstadskommune til Stockholm, har nesten samme våpenfigur. Vil det være til ulempe for kommunene, når de aldri opptrer på samme arena? Likheten er mer et anliggende for samlere og spesialister. De kan også glede seg over hvor forskjellig de to våpenskaperne har utført den enkle figuren.

Rørvik and Täby, one of them a municipality on the Norwegian coast, the other one a suburb to the Swedish capital, have chosen arms very similar to each other. Is that an inconvenience to them, if the arms are never performed in the same fora? The similarity is rather a matter for collectors and specialists. They can be delighted, too, by a charge being so differently rendered by two artists.

Våpenbeskrivelsen

Alle nye kommunevåpen får sin blasonering bestemt ved kongelig resolusjon. For å gjøre forståelsen lettere for kommunene, bruker Riksarkivet uttrykkene våpenbeskrivelse eller våpendefinisjon i saksbehandling. Ikke så få utkast til norske kommunevåpen er refusert fordi innholdet ikke lar seg blasonere. I resolusjonen blir det understreket at tegningen bare er et eksempel på korrekt fremstilling av våpenet. I overensstemmelse med beste heraldiske tradisjon blir altså våpenet fastsatt gjennom blasoneringen. Desto viktigere er det at blasoneringen er dekkende, at det er samsvar mellom den og det tegningen viser. Det er Harald Nissens fortjeneste at han setter kritisk søkelys på deler av den terminologien som Riksarkivet har benyttet. Med sin brede innsikt i engelsk og kontinental våpenbeskrivelse har han også de beste forutsetninger for å gjøre det.

Både av historiske og språklige grunner har norsk heraldisk terminologi sine nærmeste røtter i den danske. Det forholdsvis beskjedne register av uttrykk som har vært aktuelt for å beskrive norske kommunevåpen, har vi stort sett funnet dekning for i Poul B. Grandjeans *Dansk Heraldik* fra 1919, et verk som i sin tid bygget bro mellom dansk og kontinental terminologi. Eiendommelig nok nevner ikke Nissen denne boken. Som regel har vi ikke brukt de store engelske og franske standardverkene, fordi den langt rikere heraldikken i disse landene har skapt en så differensiert terminologi at den lett kan bli for vidløftig for oss. Ved behov har vi oftere sett på terminologien i to deler av Siebmacher: *Handbuch der heraldischen*

Terminologie (1890) og *Wappenbilderordnung* (1986). Ellers har vi tatt våre valg etter beste skjønn. I ettertid ser vi at det kunne vært gjort bedre, og vi skal gi Nissen rett i noen av hans innvendinger.

Det er imidlertid en grunnleggende forskjell mellom hans betraktningssmåte og vår. Nissen er mest opptatt av at det skal være mulig å tegne våpenet opp igjen så identisk som mulig etter beskrivelsen. Riksarkivet har alltid konsentrert seg om at beskrivelsen skal gi et godt rettsvern til våpenet, med andre ord at våpenet skal være omgitt av en rommelig sirkel som ingen andre våpenciere kan trå over. Derfor har det for eksempel ikke vært aktuelt å skjelne mellom to fuglearter som toppskarv og storskarv i blasoneringen. Godtar man slike forskjeller i terminologien, sier man samtidig ja til at dette er to forskjellige heraldiske figurer. Ellers gir man i praksis ikke blasoneringen forrang fremfor tegningen. Men begrenser man seg til å bruke fellesbetegnelsen skarv i blasoneringen, står det naturligvis kommunen fritt å velge hvilken av de to artene man vil gjengi i tegningen. På samme måte har vi ikke gjort forskjell i blasoneringen mellom det uttall av båttyper som finnes langs norskekysten. Sier man ja til uttrykk som verranjekt og nordlandsbåt (Nissen s. 137-138), må man også si ja til en uoverskuelig mengde andre båttyper med stolte lokale tradisjoner. Derimot vil en kløktig og kunnskapsrik tegner naturligvis forstå at når Verran kommune har en båt i blasoneringen av sitt våpen, kan det ikke være tale om noe annet enn verranjekta, og tilsvarende vil det være med Nordland fylkeskommunes båt. Jeg har ellers inntrykk av at det finnes mange paralleller til dette

generelle blasoneringsnivået i annen heraldikk.

Derimot kan jeg være enig med Nissen i at våpenfiguren vogn for to andre kommuner med fordel kunne vært blasonert som gruvevogn. Her vil det være ren slump om en tegner kommer nær intensjonen ved bare å følge blasoneringen, og samtidig vil rettsvernet for en blasonering med gruvevogn trolig være rommelig nok. Det er nok helst fordi det ikke finnes andre slags vogner i norske kommunevapen at vi ikke har sett behovet for å differensiere. Men når det gjelder kritikken av at betegnelsen moskus er brukt om moskuskvetet, er det bare å konstatere at Nissen og Riksarkivet har brukt forskjellige oppslagsverker. Ifølge det mest offisielle ordboksverket, *Bokmålsordboka*, har Riksarkivet dekning for sin betegnelse. Dette er imidlertid et spørsmål som mer hører til i filologien enn i heraldikken.

Nissen tar også for seg samsvaret mellom utførelse og blasonering når det gjelder heraldiske figurer, særlig taggesnittet. Der treffer han et ømt punkt. Snittet har fått en større anvendelse i norske kommunevapen enn i de fleste andre lands heraldikk, fordi formen gir assosiasjoner både til vann og til spisse fjelltopper. Dermed har det også vært nødvendig å prøve ut blasoneringen av snittet i enkelte sammenhenger hvor vi ikke hadde forbilder eller paralleller. Erfaringen er at det ikke er lett å blasonere figurer med taggesnitt. Snittet forekommer også i et middelalderlig personvåpen som er tatt opp igjen som kommunevapen, og Nissen har (s. 139-140) ganske rett i at snittet i dette tilfellet danner en svevende bord, ikke bare en

bord, slik det står i den offisielle blasoneringen. Men når han beskriver snittet som taggesnitt på innsiden og omvendt taggesnitt på yttersiden, viser det hvor tungt det blir når man vil være logisk ulastelig. I et annet våpen med tvillingstreng kan snittet muligens blasoneres som "taggesnitt som vender oppover", altså enklere og mer pragmatisk enn hos Nissen (s. 140), men iallfall tydeligere enn i den offisielle beskrivelsen. Det er for øvrig riktig at den sistnevnte våpenfiguren er tegnet noe for bred til å være en tvillingstreng. På den annen side er den heller ikke bred nok til å danne to gode bjelker. Tidlig i tegneprosessen var figuren smalere enn den ble i sluttresultatet. Men i dette tilfellet er det nok heller tegningen som bør justeres etter blasoneringen.

Den uvanlige figuren med en avskåret og forskjøvet stolpe (se ill. 7) finnes hos Grandjean (s. 69) og i flere tyske verk. Hos Siebmacher (1890) er den eksemplarisk kortfattet definert som "linker Kantenfahl". Nissen (s. 140-141) vil ha en langt mer utførlig blasonering enn den vi valgte, og som var "avskoren og forskuva mot venstre". Venstre må det hete fordi vi beskriver ovenfra og nedover, følgelig må den nedre delen være forskjøvet mot høyre, uten at det er nødvendig å si det. På samme måte beskriver vi ikke graden av forskyvning, fordi utførelsen kant i kant er den man helst vil vente å finne. Vi foretrekker altså en uttrykksform som krever at tegneren resonnerer videre ut fra blasoneringen, mens Nissen vil være så eksplisitt som mulig i det skriftlige uttrykket.

Diskusjon av blasonering vil lett virke spissfindig for dem som ikke er spesielt engasjert i denne siden av heraldikken.

Men at det virker faglig skjerpene, er det ingen tvil om.

En suksess for kommunene

Kommunene har sluttet godt opp om tilbudet om få sine våpen godkjent. Norske kommuner kan nemlig gjerne bruke et våpen som ikke er offisielt godkjent. Begrensningene er at et slikt våpen ikke kan benyttes som flagg, og at det i enkelte fylker ikke har vært tillatt å sette opp skilt ved kommunegrensen med våpen som ikke er godkjent. Til tross for valgfriheten er det, etter det vi kjenner til, i løpet av de siste 30 år bare ni kommuner som har valgt å benytte seg av retten til våpen uten godkjenning.

Man kan hevde at dette gjør kommunene fordi de er utsatt for gruppepress, de vil gjerne inn i det gode selskap. Men vi har møtt utrolig mye entusiasme i vårt arbeid med kommunevåpnene, og engasjementet har vært like stort de senere år, da det kunne være nærliggende å gripe til en enkel logo i stedet for et våpen. Det er heller ingen godkjente kommunevåpen som er erstattet av logo senere eller omarbeidet slik at det er blitt uheraldisk. Dette er ellers et kjent og tankevekkende fenomen i andre nordiske land. Da to små kommuner for ikke lenge siden bestemte seg for å gå sammen, var ett av de første spørsmålene de tok opp, om den nye kommunen skulle ha en logo eller et våpen. Det var et klart flertall for våpen, et nytt våpen. Det ble holdt en rådgivende folkeavstemning, der aldersgrensen var fem år, og der folk kunne velge mellom flere alternativer som var klarert med Riksarkivet. 25% av de stemmeberettigede deltok i avstemningen. Kommuncheraldikken kan ha en appell

som nesten er sterkere enn vi forestiller oss. Men hvorfor har den det?

Programmet om den radikale enkelhet i norsk kommuncheraldikk var utvilsomt hardt å fordøye til å begynne med, fordi det var så lite av annen grafisk design som hadde tilsvarende intensitet og styrke. For noen tiår siden skulle den identitetsskapende formgivning ha et mildere og mer pyntelig dekorativt uttrykk for å appellere til den alminnelige smak.

Senere har kravet om hurtighet i oppfattelsen innhentet og satt sitt preg på alle sider av ny design, og forenkling og nyskaping er gjennomført på bred front. Kommunevåpnene skulle presses ned i format på konvolutter og brevpapir uten å miste sin uttrykksmessige styrke, og de fikk en ny funksjon da de skulle oppfattes på linje med trafikkskilt langs veiene. De siste årene har de også skullet være tydelige på en pc-skjerm, fordi våpenet har en sikker plass på kommunenes hjemmeside på Internett. Disse prøvene har den norske kommuncheraldikken bestått. Sammenlignet med annen design er de norske kommunevåpnene ikke lenger dristige eller påfallende, de er blitt alminneliggjort av sine grafiske slektninger. Likevel har kommunevåpnene beholdt sitt egenartede uttrykk. Dette har ingen heraldiker kunnet planlegge, det er et lykkelig sammentreff av omstendigheter.

En heraldisk suksess?

Så kan man spørre om de norske kommunevåpnene også er egnet til å bringe nyere heraldikk videre. Gir de impulser, eller har de skapt rigide mønstre som en heraldiker bør passe seg for?

I forhold til moderne grafisk design

kan vi notere et resultat som er viktig. Siden figurene i kommunevåpene gjennomgående er så enkle at det ikke er noe mer å forenkle, har vi ikke opplevd at det i ettertid har skjedd grafiske overgrep mot grunnleggende heraldiske prinsipper.

På den annen side ligger det en risiko for at det enkelte våpen under trykket fra grafisk design blir låst fast til den opprinnelige utformingen, at våpenet blir en logo, uten heraldisk frihet. Vadholm er opptatt av dette i sin artikkel (s. 44). Kommunene er trofaste mot grunnformen og lite mottagelige for forklaringer. De er opptatt av det de ser, ikke av de heraldiske reglene. Mange av dem vet dessuten – i likhet med kunstnerne og Riksarkivet – at en vesentlig forutsetning for et vellykket våpen ligger i samspillet mellom våpenfigur og skjoldform. Hvis kritikken går ut på at skjoldformene skal endres i samleframstillinger for å oppnå ytre symmetri mellom våpnene, vil dette være en eksercis uten særlig mening hvis man ikke tar de kunstneriske kvalitetene med i betraktningen. Derfor er det heller ikke vanlig å finne slike utførelser i moderne publikasjoner. Det er absolutt ønskelig at kommunene blir gjort oppmerksom på heraldikkens muligheter og frihetsgrader, men det må skje gjennom nye utforminger som holder minst samme estetiske nivå som de foreliggende. Det vil kreve en kyndig og modig kunstner med respekt for det våpenet som finnes og for den som eier det, og oppdraget vil kreve et velbegrunnet behov. Det er langt mellom slike anledninger. Men smaken og lystene kan forandre seg med tiden og utløse behovene. De fleste kommunevåpen har ennå ikke nådd tyveårsalderen.

Kommunevåpnene tilhører den del av heraldikken som i vår tid sterkest blir konfrontert med kravet om rask og tydelig kommunikasjon. Våpenet skal markere kommunen som organisasjon, som befolkningsgruppe og som territorium. Samtidig skal denne heraldikken samle og forene kommunene i en større helhet. Et statlig direktorat, en privat organisasjon eller en familie har ikke de samme behov som kommunene. Det er ikke nødvendigvis slik at det heraldiske uttrykket som har gitt kommunevåpnene suksess, vil være til fordel for andre brukergrupper. Andre brukere kan trenge andre heraldiske virkemidler, og noen trenger dem antagelig ikke.

Det er gledelig å registrere at innhold og utforming av norske kommunevåpen fra de siste tiår har fått oppmerksomhet på heraldisk hold også utenfor landets grenser. Våpnene kan ha sin verdi som referanse og eksemplarsamling. Om de kan komme til å øve noen påvirkning, får tiden vise. Hvert land har sine heraldiske tradisjoner å ta hensyn til, og de fleste land har sterkere tradisjoner enn Norge. Den norske kommuneheraldikken er spesiell ved at den representerer et markert brudd med den nære fortid. Den har gitt rom for nyskaping, men den har hentet inspirasjon og kraft fra eldre heraldiske kilder som er både nasjonale og kontinentale. For oss som har hatt den på nært hold, har den dessuten gitt den erfaring at enkelhet kan virke forløsende på skaperen. De mange årene underveis har rommet rikelig med heraldiske gleder.

Noter

1. Sven Tito Achen: *Danmarks kommunevåbener*, København 1982, s. 13.
2. Harald Nissen: "Blasonering av norske kommunevåpen", *Heraldisk Tidsskrift*, bd. 9, s. 129-147. Knut Johannessen: *Kunst med kongelig resolusjon*, Oslo 1998, anmeldt av Harald Nissen i *Heraldisk Tidsskrift*, bd. 8, s. 454-457.
3. *Heraldisk Tidsskrift*, bd. 9, s. 33-46.
4. *Meddelanden från riksheraldikerämbetet VII*, Stockholm 1938, s. 27-49.
5. *Heraldisk Tidsskrift*, bd. 4, s. 162.
6. Hallvard Trætteberg: *Borg i segl, mynt og våpen*, Oslo 1967, s. 46-49; *KLFNM Släktvapen*, bd. XVI, sp. 245-254.
7. *Kunst* [...], s. 21.
8. *KLFNM Pelsverk*, bd. XIII, sp. 165-171.
9. *Fylkesmerker*, Oslo 1930, s. 42.
10. Clara Nevéus: *Ny svensk vapenbok*, Stockholm 1992, s. 11.
11. Sven Tito Achen: *Heraldikkens femten Glæder*, København 1978, s. 125, jf. d.s.: *Danske adelsvåbener*, København 1973, s. 336 og 523. Se også *Wappenbilderordnung*, Bd. I, Neustadt an der Aisch 1986, s. 58; Hildebrandt: *Wappenfibel. Handbuch der Heraldik*, 17. Auflage, Neustadt an der Aisch 1981, s. 44; Woodward: *A Treatise on Heraldry*, London 1969, s. 62.
12. *KLFNM, Heraldiska tinkturer*, bd. VI, sp. 469-473.
13. Harald Nissen: "Blasonering av norske kommunevåpen", *Heraldisk Tidsskrift*, bd. 9, s. 144. Hans Cappelen: "Norske rettsregler om slektsvåpen", *Heraldisk Tidsskrift*, bd. 5, 2. halvbind, s. 139-147. Men jf. kritikk fra samme forfatter i "Nye offentlige våpen og gamle slektsvåpen", *Norsk Slekthistorisk Tidsskrift*, bd. XXX, s. 21-30.

Summary

The author of this article is employed by the National Archives of Norway, which is the advisory board for the municipalities, counties and the state authorities when deciding on new municipal arms. The article explains how more than four hundred coats of arms through a long process have been led by the National Archives towards approval. Some of the results are presented. The author concentrates on developments after 1970. The article also includes some comments on articles by Tom S. Vadholm and Harald Nissen in *Heraldisk Tidsskrift*, vol. 9, p. 33-46 and 129-147.

The directions for recent municipal arms call for one single figure and two tinctures. No perspective or shadowing is to be used. Usually the local authorities have been able to make their final decision choosing between several alternatives that all meet these restrictions. Some figures have been more popular than others, such as crosses, piles and boats.

Since 1970 the National Archives has solely had a consular function on the coats-of-arms, including giving advice on different possibilities, reviewing the suggestions and developing blazonry. No drawings of coats-of-arms have been made by the National Archives. A large number of artists have been involved in the process, many of them only designing one coat-of-arms. The quality of the work might therefore be uneven. Artists who are given several tasks can more easily see the heraldic possibilities and they more often have the urge to create something new. Among the arms there are many which from the author's point of view are both original and of high quality.

In Norway there is hardly any official heraldry from the renaissance and the baroque periods. Thus there is no strong tradition for wide "Spanish" shields rounded in the base which have been used a lot in the other Nordic countries. For most of the local arms in Norway the gothic triangular shields have been preferred. This is similar to the Norwegian National Coat-of-Arms. Consequently the amount of figures making triangular shapes are relatively higher.

There has been great interest in the different partition lines. Several of the partition lines common to European heraldry have been introduced to Norwegian heraldry through local arms during the past thirty years. Among the common charges are of course many traditional heraldic animals. New ones have been introduced, however, particularly birds of characteristic shapes. New species for heraldic use have also been found within the flora. Typical examples of traditional tools from the maritime world, forestry and farming can sometimes be difficult for foreigners to identify. A certain aspect of recent objects are seen, but the local authorities have not been as interested in such charges. A large amount of arms include issuant figures, particularly objects that are long and thin. This can, however, reflect the modern wish to close in on the motives to draw attention to a characteristic detail.

Two arms use ermine. The author proves a solid tradition from the ancient

heraldry for this. He also defends the use of family coats of arms dating from medieval times and which are closely related to the county. There is no need to exaggerate the problem of arms being confused with different arms from other countries. Municipal arms will first and foremost be used locally and regionally.

Norwegian municipal arms have been a success for the authorities themselves. In thirty years only nine local authorities have chosen arms which cannot be approved. No approved coat-of-arms has been put aside or exchanged for a logo. The strict regulations of these arms are no longer seen as radical due to modern design moving in the same direction and having become simpler. There is, however, a tendency towards new coats-of-arms freezing into one distinct form and that the traditional possibilities for variation are not being explored. The coats-of-arms are little pieces of art though, and if they are to be varied, the variations must keep the quality level of the originals.

Norwegian municipal arms awaken and further a tradition which there are many examples of particularly in medieval heraldry. They fulfil their task today by being easily recognized, as road signs are. Together they represent a group of arms with distinct common features. Arms of private people, institutions and the like have other purposes and ought to be able to use a larger scope of heraldic means.

All the Norwegian municipal arms can be seen on the internet <http://www.ngw.nl>

Moderne design og behovet for heraldisk fornyelse

Av Hans Cappelen

Design og heraldikk

Vi har i dag en livlig og profesjonell moderne formgivning eller "design". De moderne grafikerne skaper nye symboler og frisker opp gamle tegn. Vi ser denne designen hele tiden rundt oss i det moderne samfunn, ikke minst i datamaskinenes omfattende bruk av grafiske symboler. De grafiske tegnene er i en løpende utvikling, de har stor økonomisk betydning, og mange dyktige formgivere arbeider med denne typen design.

Figurer fra datamaskinenes formspråk.
Some heraldry from the computer world.

Kjennetegn og grafiske symboler er nødvendige i våre dagers utrolige mengde av informasjonsutveksling og kommunikasjon mellom mennesker. Dette ser vi bl.a. i myndighetsutøvelse og forretningsvirksomhet. Den grafiske formgivningen preger både dokumenter og slikt som maskiner og andre gjenstander, interiører og eksteriører, for eksempel biler, fly, møterom, veier og anlegg. Den moderne designen i kjennetegn og andre grafiske tegn

påvirker dessuten våpenskjoldene og lignende merker.

Er den moderne designen farlig for våpenskjoldene? Vil de heraldiske våpene bli borte og fortrent av andre typer merker? Det er mange heraldikere som er reddet for at en slik utvikling er i gang. Selv er jeg ikke så bekymret. Riktignok er en del gamle våpentegninger i ferd med å forsvinne fra praktisk bruk, og flere vil følge etter. Likevel tror jeg at nye tegninger og nye former vil fortsette å dukke opp i de generasjonene som kommer. De heraldiske uttrykksformene vil overleve, men ikke uten forandringer.

At våpenskjoldene forandrer seg, er ikke noe nytt. Ser vi på den heraldiske utviklingen, finner vi nyheter i hvert eneste århundre. Våpnenes innhold, form og praktiske bruk har forandret seg helt fra riddertiden, opp gjennom bl.a. reformasjonstiden, opplysningstiden og inn i vår tid. Våpnene følger med når behovene for kjennetegn og dekorasjon forandrer seg.

Også i vår tid har mye skjedd. I løpet av det århundret vi nylig har passert, fikk heraldikken sitt gjennombrudd i den vanlige hverdag. Det er de offentlige våpnene som er i søkelyset. De blir brukt mer enn vi noen gang før har sett maken til. Tenk bare på mynter, sedler, veiskilt, husskilt, flagg og faner, annonser i aviser, brosjyrer, brevpapir og andre trykksaker osv. Gamle våpen er tegnet om og nye våpen er skapt.

Nye gjennomarbeidete merker med heraldiske innslag.
Modern marks including old, heraldic elements.

Heraldikkens dynamiske aspekt

Det er noen grunnleggende trekk ved det heraldiske systemet, som gjør at våpenskjoldene er spesielt godt egnet til å bli forandret og fornyet. Disse grunnleggende trekkene har fulgt våpenskjoldene hele tiden fra de ble systematisert på midten av 1100-tallet, og til i dag.

Et av disse grunntrekkene er at det er noe i våpen som varierer, mens noe annet er stabilt. Kort sagt: vi skiller mellom våpens stabile innhold og variable form. Vi ser det allerede i middelalderen. Da ble motivet i ett og samme våpen utformet forskjellig på skjold, på hesteklede, på rustningens skulderplater, i lansefaner osv. Tar vi for oss senere våpen, kan vi også se at formgivningen kan veksle både med tidsstilen og med det materialet som våpenet gjengis i.

Dette er velkjente fakta for den som har satt seg litt inn i heraldisk teori. Det har vært skrevet mye om dette dynamiske aspektet i heraldikken. Likevel kan det være vanskelig å få folk med på denne tankegangen. Igjen og igjen må vi forklare andre mennesker at et våpen ikke er en bestemt tegning.

Jeg oppsummerer her hovedpunktene om våpenes innhold og form:

- Et våpen består av et fast innhold, også kalt "et motiv". Dette er en kombinasjon av én eller flere figurer og to eller flere farger. Denne kombinasjonen av figur og farge er selve våpenet og det er denne som ligger fast. Gjøres det avvik fra kombinasjonen, fører det til at avviket enten blir et annet våpen eller til noe som ikke er et våpen.
- Kombinasjonen av figurer og farger skal være original for hvert våpen, og den skal være lett å kjenne igjen. Dette punktet er mindre viktig i de tilfellene der våpenet ikke skal være et kjenne-tegn, men bare en ren dekorasjon.
- Formgivningen av våpnene skjer ved en egen stiliseringsteknikk, også kalt "heraldisk stil". Denne teknikken går ut på å forenkle. Figurenes form blir redusert til det som er mest karakteristisk for hver figur. Typiske forenklinger er de strengt stiliserte utgavene av løve og ørn, rose og lilje, cikette, borg og pil. Som farger brukes bare de nyanse som ikke skaper tvil om hvilken farge som er brukt. For eksempel må blått ikke bli så mørkt at det virker svart, og gull eller gult må ikke bli rødt eller brunt.
- Et våpen kan gjengis både med og uten

den gamle rammen av skjold og hjelm. Når våpenmotivet brukes uten denne rammen, kaller vi våpenet ofte for "frittstående". Eksempler er farge og figur uten skjold på flaggduk, ensfarget figur skåret ut i tre, eller støpt i metall på en rund knapp.

Behov for fornyelse?

Ja, det er flere grunner til å fornye våpnene. Noe har jeg vært inne på allerede. Først og fremst bør våpnene og heraldikeren ta del i det viktige arbeidet som nå pågår med alle mulige grafiske tegn. Videre kan en fornyelse av våpnene gjøre dem bedre egnet til å bli med og fylle det store behovet for kjennetegn. En fornyelse kan også dra nytte av heraldikkens variasjonsmuligheter og vise folk at de ikke er bundet til å kopiere en bestemt våpentegning.

Går vi inn på områdene informasjon og kommunikasjon, er det de offentlige våpnene som er mest aktuelle. Noen private våpen er også med, særlig våpen for bedrifter, foreninger, klubber og andre sammenslutninger. Derimot ser vi få slektsvåpen og personvåpen, men de kan likevel ha en betydning, bl.a. som en rik historisk arv til inspirasjon for nye våpenmotiver og ny utforming.

Våpnene har to *hovedfunksjoner* – som kjennetegn og dekorasjon – og begge disse funksjonene har behov for fornyelse. Det er våpnenes funksjon som kjennetegn, som er den viktigste for områdene informasjon og kommunikasjon. Der er tidsfaktoren helt sentral, så kjennetegnene må være lette å kjenne igjen i løpet av et kort øyeblikk. Kjennetegnene må dessuten være tydelige på avstand og i liten størrelse. Da nytter det ikke med kompli-

serte, uoriginale og dårlig utførte kjennetegn. Mens en del våpen fungerer utmerket som moderne kjennetegn, må andre våpen bli bearbeidet og fornyet før de egner seg.

Våpnene med sine figurer og farger kan være gode dekorasjoner. Ofte har de en blandet funksjon som kjennetegn og dekorasjon, for eksempel på bygninger, tribuner, interiører og bruksgjenstander. Vi ser at våpen brukes til dekorasjon både i det offentlige rom og innenfor den private sfæren. Er disse utformingene gode nok? Noen er det, men mange kan bli utført mye bedre.

Sørger vi for å fornye våpnene så demonstrerer vi at heraldikken har en høy grad av fleksibilitet. De rike mulighetene for å variere, gjør våpnene mer anvendelige enn logoer og andre merker som har et fast utseende. Et våpen kan variere og tilpasse seg, der hvor andre merker blir stående stille. Forandringer skjer raskt i vår tid og utformingen av et våpen kan stadig bli forandret, mens våpenets innhold fortsetter å være det samme.

Kan den heraldiske fleksibiliteten forenes med ideen om "corporate identity" og lignende? Jeg sikter her til designernes bestrebelse på å få offentlige og private korporasjoner til å bruke nøyaktig en og samme utforming av et merke, eller en bestemt fargenyans. på alt sitt utstyr. Dessuten ønsker designerne at dette opplegget skifter med jevne mellomrom. Mye kan sies både for og mot dette. Fra en heraldisk synsvinkel er det unødvendig å ha en så streng ensretting og kopiering for å markere fellesskap. Heraldikken viser at en grunnidé godt kan være den samme selv om den uttrykkes på flere måter.

Trondheim

Tonsberg

Hva skal vi fornye?

Selv der vi allerede har noen gode utforminger av våpen, kan vi fornye dem. La oss ikke stoppe opp og tro at vi har nådd utviklingens slutt punkt! Heraldikkens historie og normer gir utallige muligheter for heraldisk formgivning, så hvorfor legge bånd på oss og hindre variasjoner? Poeng er at vi kan bevare et våpens innhold med sin symbolikk og sine tradisjoner, selv om vi moderniserer formen på mange forskjellige måter.

Fornye av våpens innhold er en annen sak. Det er ikke så mye vi kan gjøre med innholdet, før vi får et annet våpen. Noen ganger er kanskje en hel omlegging likevel det beste? Gjennom historien er det mange personer som har forandret sitt våpen mer eller mindre. Vi ser også at noen byttet ut våpenet med et annet, uansett at de dermed gikk bort fra farens eller morens våpen.

En forandring eller utskifting av et våpens innhold kunne gi et bedre resultat, for eksempel til et våpen som var mer effektivt som kjenne tegn. I visse perioder ga imidlertid slike fornyelser et dårligere resultat, fordi våpenet ble mer komplisert. For eksempel brukte de under det dansk-norske fellesmonarkiet uttrykket "våpen-

forbedring", i forbindelse med at folk ble adlet eller fikk en ny adelstittel. De kongelige kansellistenes "forbedring" var å gi nokså enkle våpen flere nye figurer og farger. Dette var jo heller en forverring, om vi ser våpnene som kjenne tegn.

Våpnenes innhold

Mange av de eksisterende våpnene har et nokså komplisert og naturalistisk innhold. Om de ikke er særlig effektive som kjenne tegn, kan de være fine dekorasjoner. Motivene i slike våpen kan være vanskelige å huske og de er lett å blande sammen med andre våpen. Dette er et problem i dagens samfunn, fordi mange merker og grafiske virkemidler konkurrerer om oppmerksomheten. Derfor kan det være aktuelt å forandre innholdet i slike våpen helt eller delvis.

Blant våpen som er modne for utskifting, har vi de byvåpnene som nærmest er fargelagte bysegl fra middelalderen. Seglene skulle studeres på nært hold, de skulle være vanskelige å forfalske, de hadde mange figurer og de er ensfargede. Med andre ord er det grunnleggende forskjeller mellom segl og våpen, selv om våpen kunne inngå i segl. Videre har vi naturalistiske byvåpen fra 16-1700-tallene

som for det meste skulle bli brukt i segl. På den tid var kjennetegnfunksjonen ikke så viktig.

Gamle "seglvåpen" har vi fra de norske byene Bergen, Oslo, Trondheim og Tønsberg. De har kompliserte figuroppstillinger, men er nå godt innarbeidet. Vi må derfor regne med motstand, hvis vi vil gjøre dem om til våpen med få figurer og farger. På den annen side er gamle seglvåpen under et stadig press fra folk som ønsker mer moderne merker og symboler. Det finnes en del mennesker som gjerne vil ha forandring og forenkling. De ønsker å komme bort fra våpenmotiver som kan virke gammelmødige og fjernt fra vår tid.

Med opprinnelse i perioden 1700-1900, har vi mengder av overkompliserte offentlige våpen. Vi kan finne bl.a. danske, svenske, engelske, tyske og franske. De har dels mange skjoldfelter, dels mange figurer i samme felt, dels naturalistiske motiver. Dermed er de dårlig egnet som kjennetegn. En mulighet er å ta litt av motivet og gjøre det til et nytt våpen, dersom kommunen ikke foretrekker noe annet og helt originalt. Vi har i Norge eksempler i byvåpnene til Haugesund og Moss. Der tok de henholdsvis tre måker og en kråke. Disse fuglene var bare underordnede figurer i de gamle naturalistiske

merkene som hadde mange figurer.

I utlandet er mange heraldikere bekymret over den økte bruken av logoer der våpen ble benyttet tidligere. Logoer (logotype) er bokstavbaserte eller andre forenklete kjennetegn (for eksempel sparebankenes tre, ren ull-merket, Harris Tweeds rikseple med kors, IBMs og Essos bokstavmerker, osv.). Jeg vil minne om at en logo gjerne er noe som blir skiftet ut med noen års mellomrom og de utgjør derfor ikke noen stor trussel mot våpnene. Det kan være at kommunenes folk synes at de gamle våpnenes kompliserte oppbygging virker for alderdommelige i dag. I så fall kan en forenkling av våpnene være et passende mottrekk for å gjøre våpnene mer populære. For øvrig synes jeg mange av logoene kan leve samtidig med våpnene, med litt forskjellige bruksområder, noe lignende våpen og "badge" i tidligere tider.

Den motsatte ytterligheten – overforenklingen – har vi når et våpen får et motiv som er så enkelt at mange andre bruker samme figur og farger. Også da mister våpenet sin funksjon som kjennetegn, fordi det lar seg så lett forveksle med andre merker. Flere av de norske kommunevåpnene har beveget seg farlig nær dette stupet, så som Steinkjers stjerne, Narviks anker og Ørlands skrådeling. I andre land ser vi de evindelige gjengangerne

Haugesund

Moss

tannhjul, hveteaks, borg, skip, kanonløp, sverd og vekt, bølger osv. La oss få slippe flere av disse lettvinde og fantasiløse figurene!

En fallgrube for den som skal lage et nytt våpen, er å bruke differensiering, similarisering eller brisering av eksisterende våpen. Da kan forskjellene bli så små at det lett oppstår forveksling. Dette er spesielt uheldig for områder og enheter som ligger nær hverandre. Vi kan likevel se at kommuner tar figurer fra mektige personers våpen, militære tar kommuners eller personers våpen, kommuner og andre områder tar hverandres våpen. Eksempler er svenske landskap, len og andre med de stadig gjentatte kopier av Malmøs griffhode i stedet for å finne på noe nytt og originalt.

En annen type fantasiløs kopiering er å velge samme farger som et riksvåpen eller annet regionalt våpen. Hvorfor skal flere våpen få samme fargepar, bare fordi innehaberne har tilknytning til et felles område? Dette er særlig uheldig når fargeparet fra et regionalt våpen, blir kopiert over i et privat våpen. Ikke bør noen private skaffe seg slike fargesammensettinger foran andre. Og ikke bør private våpen kunne bli blandet sammen med offentlige våpen.

Rundt om i de forskjellige landene ser vi mange figurer og figursammensetning-

er som representerer fornyelse. Jeg kan nevne de norske: fyrlykter, sjømerker, hulder m fl. I Sverige har vi spennende kommunevåpen fra Gunnar Scheffers glanstid, og i Finland ser vi en del uvanlige sammensetninger av figurer og nye enkeltfigurer. De grønlandske kommunevåpnene har mange flotte lokale dyr, fisker og fugler. I England og andre land finner vi nye enkeltfigurer fra forskjellige livsområder.

Våpnenes utforming

Nettopp muligheten for å variere utformingen av et våpen, gjør at våpentegnerne kan tilpasse våpengiøvelsene til forskjellige formål og funksjoner. Formen bør være strengt stilisert på en flaggduk eller et veiskilt. Derimot kan formen være friere og mer detaljert på et programhefte, en tallerken eller andre steder der den dekorative funksjonen er mer dominerende enn funksjonen som kjennetegn.

Det er en tendens til å gi en bestemt våpentegning en opphøyet status som et slag "originaltegning" eller fast mønster. Mange tror at de alltid må kopiere en bestemt tegning. Dette er en helt feilaktig oppfatning og stikk i strid med den heraldiske utviklingen gjennom ca. 850 år.

I Norge har vi sett denne tendensen både ved riksvåpenet og ved kommunale

Ivri, Finland

Thule, Grønland

Lardal, Norge

Noen nyere norske merker i mer og mindre streng flatestil.
Modern Norwegian design in an almost heraldic style: a governmental commercial company (Stat-oil), an information sign and two public authorities.

våpen. Det vakte stor bestyrtelse da Hallvard Trættestad tegnet om den norske løven ved midten av 1930-årene. Pressen hadde innlegg etter innlegg mot "den ut-sultede katta" og lignende. Uten aktiv støtte fra utenriksministeren og regjering-en, hadde han neppe greid å få gjennom-slag for å gå bort fra den innarbeidede våpentegningen fra 1905.

Historiens paradoks er at Trættestads løvetegning nå har nådd samme posisjon som 1905-løven. Hans funkslørve er blitt nærmest enerådende. Nesten ingen stats-institusjoner tør å fravike den. Det skjed-de riktignok en forsiktig fornyelse av teg-ningen for noen år siden, men den er nes-ten usynlig. Hvordan kunne dette skje? Vi har jo dyktige norske og utenlandske teg-nere som kan tegne en opprett løve på svært mange andre måter, enten den holder en øks eller ikke.

Den tegningen som følger fastsettelsen av et nytt norsk kommunevåpen, har en tendens til å bli kopiert uten variasjoner. Denne tegningen kan være så bra den bare vil, men det er trist når vi ser akkurat den samme tegning gå igjen på skilter, i annonser og på brevpapir. Kommunene har en feilaktig og nesegrus respekt for den første tegningen. De har problemer med å innse at våpnene kan bli tegnet på

flere måter, at motivet kan tas ut av skjold-et og at skjoldformene kan variere.

Behovet for fornyelse innebærer at vi skal vokte oss litt for den greie, men kon-vensjonelle og upersonlige stil. Det er uheraldisk når formgivningen stivner og vi mister variasjonene. Selv om vi har mange tilfredstillende tegninger av våpen-figurer, betyr ikke det at de nå er blitt endelige og bare kan bli kopiert. Det er raskt, billig og lett å bruke samme teg-nemåte, men det hindrer fantasien. Vi ser dessverre mange som stadig kopierer vis-se utforminger av dyr, fugler, planter, trær, bygg, gjenstander osv. Dette møter vi i våpen fra hele Europa, men kanskje sær-lig i engelske våpen. Gjennom datapro-grammer er det dessuten blitt enda lettere å kopiere i detalj.

En fornyelse må ikke innebære at alle våpen nå blir tegnet bare i den strengeste flatestil. Formen må riktignok rendyrkes der kjennetegnfunksjonen er den viktig-ste. Men ofte er dekorasjonsfunksjonen vel så viktig, for eksempel på et diplom eller et askebeleg. Da blir spillerommet større for den heraldiske kunstneren. Kommer vi over i de helt rene dekorasjo-ner, kan stiliseringen ta mange veier.

Det finnes mange eksempler på vellyk-ket fornyelse av heraldisk formgivning, og

Levanger, Norge av Hallvard Trættemberg.
Municipal arms for Levanger, Norway, by the Norwegian Hallvard Trættemberg.

Svensk middelaldervåpen av Jan Raneke.
Swedish arms from the Middle Ages by Jan Raneke, Sweden.

jeg skal nevne noen velkjente navn. Det betyr imidlertid ikke at jeg har like stor beundring for alt de har gjort. Det som

Med stor faglig dyktighet har Anthony Wood malt denne utgaven av våpenet til den berømte engelske herold og heraldiker John Brooke-Little som fra 1995 er Clarenceux King of Arms, College of Arms, London. Våpenet er i typisk engelsk stil. Gjengitt her med tillatelse fra Mr Wood.

With great professional skill, Mr Anthony Wood has made this painting for the famous English herald and armorist, Mr John Brooke-Little, Clarenceux King of Arms from 1995. Reproduced here by permission from Mr Wood.

særpreger disse heraldiske kunstnerne, er at de har skapt nye former. De viser oss at en ny og frisk vinkling er mulig, men det betyr ikke – som nevnt ovenfor – at vi skal kopiere den form de har valgt. Poenget er at de kan gi andre en inspirasjon for å finne egne løsninger.

Blant norske heraldiske formgivere vil jeg spesielt nevne Hallvard Trættemberg, Thorbjørn Bergersen, Arvid Sveen, Stein Davidsen og flere andre tegnere av kommunevåpen. Blant de danske har vi Franz Sedivy, Aage Wulff og Claus Achton Friis. Vi har svenske som for eksempel Brita Grep og David Friefeldt under Gunnar Scheffers tilsyn, Jan Raneke, Bengt-Olof Kälde og Bror Jacques de Waern. Det er mange finske og blant dem Olof Eriksson, Gustaf von Numers og Ahti Hammar. Fra andre land er det også svært mange, men særskilt kan vi vel nevne Bruno Heim, Robert Louis, Don Pottinger, Otto Hupp, Paul Boesch og Carl-Alex von Volborth.

Dette er en bearbeidelse av mitt foredrag på Skandinavisk Heraldisk Kollokvium i Kalmar den 13. mai 2001.

Summary

Modern design and the needs for heraldic renewal

Today we are surrounded by graphic design, especially in communication, information and computers. Gifted designers are creating new symbols and reviving old signs. When they design distinguishing marks, such as logos, they are coming close to arms and heraldry. To some extent they are competing with heraldry, but modern design can also inspire and influence a renewal in heraldic art.

Heraldry is familiar with development and renewal. Coats of arms have been varied and developed through the ages since medieval times. They have been adapted to the changing needs for distinguishing marks, decoration and practical use. This development can continue today and in the future. We shall create new arms and make new drawings of existing arms.

From the history of heraldry we know that a coat of arms can be used for centuries and to many different purposes. Heraldry has a certain dynamic aspect in the basic principle that a coat of arms is not a single drawing but may be reproduced in a number of ways. The coat of arms itself is the content of the blazon, "the motif", and not the drawing. The arms are not limited to be drawn the same way everywhere and at every occasion.

This flexibility makes a sharp distinction between coats of arms on the one side and trademarks and logos on the other. A coat of arms may vary and be renewed, but trademarks and logos must always be the same.

We can follow heraldic traditions and renew the drawings of the arms. Most people will agree to that. Shall we also consider a renewal of the contents of some old arms? That will be necessary if they shall serve as good distinguishing marks for modern communication and information purposes. The situation is that we still use a lot of complex arms dating from the 16th to the 20th Centuries and each with many charges, partitions and tinctures. As decorations on diplomas, furniture, cuff links, bookplates etc they can be appealing and well fit.

Such arms are, however, not easy to recognize in a hurry and they may look somewhat old fashioned to the modern mind. If these arms shall be used as practical distinguishing marks in advertising, on road signs and the like, they ought to be altered and simplified. Sometimes we may solve the problem by using the shield only, and omitting helmet, mantling, crest etc. Another alternative is to keep the old, complex arms for decorations and to make a heraldic badge or a modern logo for the function as distinguishing mark.

Våbenet med de tre klokker

Af Arne Lind

I kanten af den højtliggende Skovbjerg Bakkeø i Hardsyssel, en halv snes kilometer fra Ringkøbing i sydøstlig retning, knejser Sønder Lem Kirke. Fra stedet er der storslået udsigt over de nærmeste, lavere liggende omgivelser mod Ringkøbing Fjord og i klart vejr til den langstrakte Holmsland Klit på den anden side af fjorden. En udsigt, der er værd at nyde alt efter vejr og vind. Det er dog ikke den, vi her skal dvæle ved, men de stolestader fra renæssancen, der endnu er bevarede i Sønder Lem Kirke – eller rettere de adelige våbener, der endnu i 1774 sad på nogle af dem. Stolestaderne, som tidligere var placeret ved alteret, er i dag at finde i nordrækken af kirkestole ved indgangen til kirken.

De forsvundne stolestadevåbener

Våbenerne på stolestaderne var malet på lærred, sømmet på stadernes gavle, og allerede dengang meget utydelige og sikkert også skrøbelige, så afbildningerne forlængst er gået til grunde.¹ Heldigvis interesserede datiden sig for våbenerne, og takket være to af tidens fremtrædende kendere af heraldik, Therkel Klevenfeldt og kirkearkæologen Søren Abildgaard, kendes beskrivelser af våbenerne og for Abildgaards vedkommende endog supplement af en hastigt nedtegnet skitse.

Vi vil overlade ordet til den historisk orienterede samler David Grønlund i Ribe i et brev til Klevenfeldt, hvori han beskriver våbenerne: "Paa de 2de Fruentimmer Stoele staar 2de Vaaben, som ere liige i

Aarstal og Bogstaver, over begge 1597, neden under I. M. D. F.; paa det eene Vaaben er et Dyr med spidse Ører, som rækker Tungen ud af Halsen og viiser Tænder, synes ligesom at komme op af et Bierg. Paa det andet Vaaben sees allerøverst en Urte-Potte med tre Lillier, hvoraf de to bøyer sig krum til Siden, midt i Vaabnet ere nogle Stræger paa tværs".

Han fortsætter: "I Karle Stoelene lige over for staar og 2 Vaaben, over begge ere det Aarstal 1606, paa det eene Vaaben er

Stolestade fra renæssancen i Sønder Lem Kirke. Bag kollektboksen sad endnu i 1774 et adelsvåben.

The gable in Sønder Lem Church dates from the 16th century. Two of the above mentioned coats of arms hang behind the collection box.

øverst at see en Urte-Potte med Roser, og midt udi ere Fugle med sorte Næb, af hvilke den ene staar overfor de andre, neden under samme Vaaben findes de Bogstaver S. I. A. K. M., dette sidste Bogstav, staar lidet fra de andre. Paa det andet Vaaben sees en Stjerne baade overst og midt med malede figurer, der under staar og S. I. A. K. F., dette sidste Bogstav er lidt skilt fra de andre". Brevet er dateret Ribe den 4. november 1774.

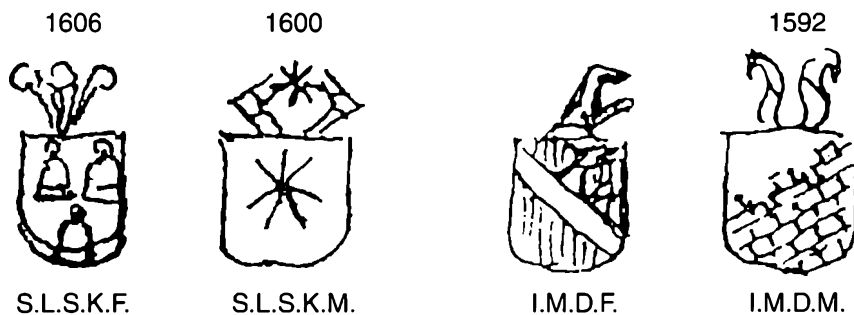
Det første brev følges af endnu et dateret den 14. december 1774, af hvilket det fremgår, at Grønlund har fået en bekendt til at aftegne våbenerne, og tegningen følger med brevet. Af brevet fremgår desuden: "1. At de i Kirken ere malede paa Lærred. 2. ere med Søm slagne fast paa Stoelene. 3. Der syntes og ligesom nogle Tegn af Bogstaver paa det ene Vaaben, men vare saa afslitte, at de ikke kunde Kiendes".²

Desværre synes de originale breve og tegningen at være gået tabt.

Antikvar Abildgaard besøgte Sønder Lem Kirke omkring 1772 under sine rej-

ser rundt i landet for at optegne historiske mindesmærker, særligt i kirkerne. I hans bevarede notesbog findes en hastigt nedtegnat skitse af de fire våbener, suppleret med følgende beskrivelse: "Her i Lem Kirke paa de øverste Stolestader staar følgende malede Vaaben. Paa Mands Stolestadet", og en tegning af de to våbener med vedtegningen: "Rød Felt, hvide Klokker" udfør det yderste våben til venstre. Ovenover dette våben ses årstallet 1606 og nedenunder bogstaverne S. L. A. K. F. Våbenet med stjernen har årstallet 1600 og nedenunder bogstaverne S. L. A. K. M. Derefter beskriver og tegner Abildgaard: "Paa Kvindesiden disse" to våbener, med bogstaverne I. M. D. F. under våbenet til venstre og med årstallet 1592 over og I. M. D. M. under våbenet til højre.³

Divergenserne i Abildgaards og David Grønlunds beskrivelser af våbnerne fra 1772 og 1774 er uforklarlige, men må forstås derhen, at de er blevet opmalede en eller flere gange. Det ville give en god mening, hvis en sådan havde fundet sted

Gengivelse af Abildgaards tegning af de forsvundne våbener med rekonstruktionsforslag af bogstaver og årstal.

Søren Abildgaard's drawings of the missing coats of arms with recommendations concerning lettering and dates.

efter Abildgaards besøg og dermed godtgøre, at David Grønlunds kilde beskrev våbenerne med flere enkeltheder end Abildgaard. Forklaringen må være den, at David Grønlunds første indberetning må have sine oplysninger fra en kilde, der er af ældre dato end Abildgaards besøg i kirken. Grønlunds kilde kan være en præsteindberetning fra midten af 1760erne.

Ifølge Grønlunds oplysning er der årstal over de fire våbener, 1597 over kvindesidens og 1606 over mandssidens, hvorimod Abildgaard kun har et årstal 1592 i kvindesiden og 1606 og 1600. Vi må formode, at der oprindeligt har været årstal over alle fire våbener, i modsat fald ville der ikke have været symmetri i gengivelserne. Med tiden må årstallene delvist være forsvundet, og ved senere opmålinger gengivet som Abildgaard mange år senere opfattede dem.

De to udsagn fra 1700-tallet

De gamle beretninger er imidlertid de eneste antydninger af våbenernes eksistens i dag. De forsvundne våbener har derfor i tidens løb virket som dragende magneter på forskere, der har beskæftiget sig med dem og brudt deres hoveder med at identificere dem, bryde koden til bogstavgåden nedenunder og forklare årstallene over dem.

De to gamle og tilsyneladende selvmodsigende beskrivelser af de forsvundne våbener er alt hvad vi kender til deres eksistens. De af Grønlund omtalte terpotter med blomster må være hjelmtegnet, hvor han forveksler vesselhornene med liljer og kalder prydelsen over det ene våben i mandsstolestadet for roser, af Abildgaard kaldet plumager.

På den anden side forekommer Abildgaards tegninger af våbenerne ikke særligt afvigende fra Grønlunds beskrivelse, bortset fra våbenet yderst til venstre. Her har Abildgaard to over en hvide klokke i rødt felt, hvor Grønlund har set tre fugle med sorte næb, underforstået fuglehoveder.

Vi hæfter os desuden ved en forskel i årstallene over våbenerne, hvor Grønlunds kilde har årstallet 1606 over våbenerne i mandssiden og 1597 over våbenerne i kvindesiden, mens Abildgaard har 1606 og 1600 i mandssiden og 1592 i kvindesiden, og under tydingen af bogstaverne i mandssiden har Grønlund I., hvor Abildgaard har L.

Men hvilken version er så den rigtige, Grønlunds eller Abildgaards?

Klokkevåbenet

Allerede Klevenfeldt havde fat i den rigtige ende, da han i sit svar til Grønlund oplyser: "Jeg er derved blefven bestyrket i Henseende Vaabnet, som de der boede paa Tredie hafve ført, nemlig 3de Fuglehoveder med Halse i Vaabnet og 3 Plumager paa Hjelman, hvilket og den store Vaabensamlere, Fru Lisbeth Bryske tillægger denne Tredie Slægt".⁴

Tridieslægten er en ret ukendt vestjysk lavadelsslægt. Stamfaderen Søren Markvardsen fik sit adelsbrev for 1506 af Kong Hans, på sin herre Torben Gyldenstiernes anbefaling og ved den i højere kredse ilde ansete opkomling rigshofmester Niels Clemenssøns mellemkomst. Slægten fik ikke nogen lang levetid og var hverken i datiden eller senere særlig kendt. Senere genealoger har givet slægten navn efter dens gård, Tredje i Sønder Lem Sogn.

Det er uforståeligt, at den kyndige Abildgaard kan misopfatte våbenet og beskrive skjoldet: "Rød Felt. hvide Klokker". Forklaringen må være den, at såvel Grønlund som Abildgaard beskrev våbenerne ud fra, hvordan de opfattede det sete. Tridie-slægten førte et våben med tre røde hanehoveder i hvidt felt, og man fristes til den tanke, at restaureringer af våbnerne, det vil sige opmalinger, har ændret våbenernes oprindelige farver eller opfatte notatet som en menneskelig fejl af Abildgaard. I våbenet med skråbjælken til venstre på kvindesiden har feltet en lodret skravering, heraldisk for rødt. Vi må derfor antage, at dette skjold skal opfattes som rødt, og at, som det senere skal vise sig, skjoldet ved siden af er hvidt og derfor uden heraldisk skravering. Tridie-våbenet på mandssiden er uden skravering for rødt og må derfor betragtes som hvidt. Da stjernevåbenets skjold senere viser sig at være blå, burde det være vist med vandret skravering, heraldisk for denne farve. Da Abildgaard så våbnerne, kan stjernevåbenet have fremtrådt med hvidt felt på grund af alder eller en forkert opmaling. Måske røber Abildgaard sig selv, når han opfatter stjernevåbenet med hvidt felt og oplyser Tridie-våbenets tinkturer som rødt felt og hvide klokker i stedet for hvidt felt og røde klokker.

I slutningen af 1500-årene sad Søren Knudsen på Tredje, og vi vil vende tilbage til de utydelige bogstaver under mandsidens våbener, da de kunne anses for at have tilknytning til ham.⁵ De forskellige opfattelser i gengivelsen af bogstaverne er allerede berørt, men der er næppe tvivl om, at Abildgaards L. fremfor I. er den rigtige. De to første bogstaver S. L. er der-

Tridie-slægtens våben. Tre røde hanehoveder i hvidt, på hjelmen syv røde og hvide hanefjer og klædet rød/hvidt.

The coat of arms belonging to the Tridie family was argent, three cock's heads gules, 2, 1. The crest was seven cock's feathers gules and argent.

med identiske med forkortelsen for salig i datidens sprogbrug, det vil sige afdøde. Det næste bogstav er gengivet som A. af både Grønlund og Abildgaard, og vi ser, at det burde have været S. for at passe på Søren. For at få mening i bogstaverne må der derfor forudsættes en fejltolkning i de gamle beskrivelser mellem et slyngt A. og S. De sidste bogstaver K. må stå for Knudsen og F. for far. Bogstaverne under Tridie-våbenet må derfor tolkes som: "SaLig Søren Knudsens Far". På lignende måde må stjernevåbnet anses at have tilhørt hans mor.⁶

Inger Mouridsdatter

Med identificeringen af Søren Knudsens fædrene våben ville det være nærliggende at forsøge at finde Søren Knudsens mor

gennem en undersøgelse af stolestadets stjernevåben. Abildgaards gengivelse af det forsvundne og allerede på hans tid meget utydelige våben er en temmelig overfladisk gengivelse af våbenet. Adskillige vestjyske slægter førte dog et stjernevåben i forskellige udformninger, så vi vil derfor først vende os til våbenerne på kvindesidens stolestader i et forsøg på at tolke dem.

Vi ved, at Søren Knudsens hustru hed Inger Mouridsdatter,⁷ så et forsøg på at identificere hendes mors våben med tindeskuren forekommer som en mere oplagt mulighed, idet våbenets forekomst indskrænker sig til et beskedent antal slægter, f.eks. slægterne Galskyts og Munks. Førstnævnte slægt var temmelig udbredt i Vestjylland og førte et våben skrådelt af en trappet tindeskure i hvidt over rødt murværk. Slægten Munk af Kovstrup i Vendsyssel førte et lignende skjold delt af en tindeskure fra sinister, som dermed er identisk med våbenet på stolestadet. Begge slægter førte identiske vesselhorn på hjelmen, og deres våbener var dermed så ensartede, at Inger Mouridsdatters mor må høre til en af disse slægter.

En tilfældighed bringer os på sporet. Inger Mouridsdatters far må selvsagt bære navnet Mourids. Dette mandnavn forekommer i flere af datidens våbenføre slægter, men langt fra hyppigt, så opgaven består i al enkelhed i at finde en lavadelsmand med navnet Mourids, antagelig bosiddende i Vestjylland i sidste halvdel af 1500-tallet, med en datter ved navn Inger.

Det var ikke mandnavnet Mourids, der førte på sporet af gådens løsning, men et stednavn. I Hjerm Herred i det nordligste

Vestjylland finder vi i middelalderen gården Gimsinggaard, der dog allerede i 1400-tallet benævnes Moustgaard, hvilket er ensbetydende med Mouridsgaard.⁸ I begyndelsen af 1560'erne sad Mourids Jensen på gården, men han faldt i 1565 under Den nordiske Syvårskrig. I 1566 får fru Anne Munksdatter, Mourids Jensens efterleverske (efterladte enke), af kongen brev på en gård i nabosognet Vejrum, og denne gård må være identisk med Mosegaard, for i 1570 stævnes fru Anne til Mosegaard i Vejrum og hendes datter, jomfru Inger Mouridsdatter, for Landstinget i anledning af en arvesag.⁹

De gamle stolestadevåbener, der var på den øverste kvindestol i Sønder Lem Kirke, er identificeret. Mandsvåbenet tilhørte Mourids Jensen i Moustgaard og hans hustru Anne Munk, en hidtil ikke kendt søster eller datter af Christen Munk,¹⁰ der skrev sig til Nøraget i Nees Sogn, Skodborg Herred og senere til Ørnhoved i Tjørring Sogn, Hammerum Herred. På sidstnævnte gård boede senere hans datter Karen Munk i sit ægteskab med Niels Mogensen,¹¹ der kaldte sig Munk.

Stjernevåbenet

Abildgaards gengivelse af stjernevåbenet viser en syvoddet stjerne i selve våbenet og som hjelmtegn en syvoddet stjerne holdt af to harniskklædte arme. Denne kendsgerning indskrænker mulighederne til slægten Pors eller de jyske Hvider, marsk Stigs æt.¹² Denne slægt førte ganske vist oprindeligt en syvoddet hvid stjerne i blå felt og som hjelmtegn to skærme kantet af påfuglefjer, men i senere generationer ofte en syvoddet stjerne holdt af to harniskklædte arme.¹³ nøjagtig

som i våbenet på stoltestadet i Sønder Lem Kirke.

En anden kilde til identificering af stjernevåbenet er et mageskifte som Søren Knudsen til Tredje gennemførte med kronen i 1587.¹⁴ I det optræder hans "morbroder" Henrik Krag, der ikke førte et stjernevåben. Han var en søn af Niels Krag og Else Mogensdatter Stampe. Else Stampe viser sig i sit første ægteskab at have været gift med Poul Stigsen (Hvide) til Katterø ved Fåborg, med hvem hun bl. a. havde datteren Mette.¹⁵ Da Mette Stigsenes stedfar Niels Krag skrev sig til gården Kjellingbjerg, det nuværende Åbjerg i Vedersø Sogn, er hendes ægteskab med Knud Sørensen til Tredje forståeligt, da de var nærmeste standsmæssige naboer. Knud Sørensen var søn af slægtens stamfar Søren Markvardsen. Da ægteparret får en søn, som navngives Poul Knudsen, er dette en yderligere understregning af det nævnte. Han opkaldes ganske naturligt efter sin afdøde morfar Poul Stigsen.¹⁶ Stjernevåbenet i Sønder Lem Kirke tør hermed anses for identificeret, Søren Knudsens mor er identisk med Mette Stigsen (Hvide). Spørgsmålstegnet i Danmarks Adels Aarbog 1898 angående Poul Stigsen og Else Mogensdatter Stampes ægteskab er samtidig svækket ved, at det nu viser sig, at datteren Mette førte stjernevåbenet.

Resultatet af undersøgelsen i forbindelse med de forsvundne våbener på de gamle stoltestader i Sønder Lem Kirke bliver: Den næppe velstående lavadelsmand Knud Sørensen til Tredje var gift med Mette Stigsen.¹⁷ Med Inger Mouridsdatters forbindelse til lavadelslægten i Gimsing toner et hidtil ukendt lavadels-

våben frem i den danske heraldik, nemlig Mourids Jensens våben delt af en skråbjælke, hvorpå et halvt rovdyr med et tilsvarende på hjelmen. Og med Anne Munks våben er de snævre forbindelser mellem Tridie- og Munkslægten blevet bekræftet.

Når Tridie-slægtens umiddelbare tilknytning til de jyske Hvider er fremdraget, ville det også være på sin plads at se på slægtens ophav i videre perspektiv. Da Peder Thomsen, der må antages at være Mourids Jensens farfar, ved ægteskab med Inger Mouridsdatter Kalv giftede sig til Moustgaard i Gimsing,¹⁸ kan det som yderligere kuriosum nævnes, at Kalvslægten gennem spindeled kan føres tilbage til Skjalm Hvide på Sjælland.¹⁹ Dermed har den jyske lavadelslægt, kaldet Tridie-slægten ikke bare slægtsforbindelser til de jyske Hvider, men længere tilbage også til de sjællandske Hvider.

Våbenernes datering

Ud fra de få og enkle oplysninger, der foreligger om de forsvundne stoltestadvåbener i Sønder Lem Kirke, skal der her forsøges en nærmere datering af disse. Da mandssidens våbener oplyser os om salig Søren Knudsen, og kvindesidens ikke har en sådan oplysning om Inger Mouridsdatter, må vi anse hende for at leve, da våbenerne blev fremstillet. Forståelsen af årstallene over de to våbenerpar er mere diffus, men da Søren Knudsens far Knud Sørensen var død før 1587 og Inger Mouridsdatters far Mourids Jensen døde i 1565, kan det ikke være dem, årstallene hentyder til. Derimod levede Søren Knudsens mor Mette Stigsen og Inger Mouridsdatters mor Anne Munk begge efter 1587,

så en nærliggende tanke er, at Inger Mouridsdatter med årstallene har villet mindes ægteparrets afdøde mødre med deres dødsår. Mette Stigsen døde med andre ord i 1606 og Anne Munk i 1597 efter Grønlunds oplysninger, hvor Abildgaard har 1600 og 1592. Tidens tand er uden tvivl skyld i, at man har opfattet årstallene forskelligt. Når Inger Mouridsdatter har villet mindes ægteparrets afdøde mødre med deres dødsår, må vi skønne, at hun også har villet mindes deres fædre på samme måde.

Menneskeslægtens og i særdeleshed den våbenføre mands lykkehjul drejede

uberegneligt og svigefuldt. Væbneren kunne ved sin deltagelse i krigene være med til at vinde sejr, anscelse og ære. I modsætning hertil kunne han falde på slagmarken eller på anden vis miste livet, uden at nogen tog særlig notits af det, det var krigerens lod, og på den måde nøjes med at finde døden på ærens mark.

Mourids Jensen og Søren Knudsen tjente hver sin generations konge, når de drog ud for at afprøve deres evner i krigens vilde lotterispil, for Danmarks vedkommende altid uden gevinst, og sejrede landet endelig, var sejren diskutabel og dyrekøbt. I stedet for ære og fremgang

Sønder Lem Kirke i det kuperede terræn. En af gårdene ved kirken er Degnbol.
The Church of Sønder Lem with its undulating landscape.

fandt de to væbnere under Riberhus Fane døden i krigen.

Den 21. februar 1612 er datoen for træfningen ved Skällinge i det nordøstlige Halland, hvor en dansk rytterafdeling overrumpledtes af svenske styrker og kongen efter sagnet med nød og næppe undslap med livet i behold. Mange danskere faldt, de lå på marken "kolde som jern, stive som stål og nøgne som de var kommet af moders liv, undtaget blodet som var rundet af deres sår".²⁰ Søren Knudsen til Tredje var en af dem.²¹ Med denne oplysning anses året 1612 som et oplagt bud på stolestadevåbenernes datering. Søren Knudsens enke Inger Mouridsdatter har med dem villet mindes sin afdøde mand og deres forældre.

Som barn mistede hun sin far Mourids Jensen i Syvårskrigen, som voksen sin ægtefælle Søren Knudsen i Kalmalkrigen. En af datidens kvindeskæbner er med disse linjer trådt frem af historiens skygge, men den har næppe været enestående, hun har delt den med mange andre af tidens kvinder, hvor krigene tyndede ud blandt fædre og mænd.

På sigt blev det årsagen til, at mange af de gamle hæderkronede, våbenførende slægter uddøde. Dette blev også tilfældet for Inger Mouridsdatters nærmeste efterkommeres vedkommende. Med hendes sønnesdatter Inger Knudsdatter uddøde Tridie-slægten i 1718, da hun i den høje alder af 92 år afgik ved døden. Hun havde da levet sine sidste år i yderste fattigdom i Døgnbol, en gård, hvis beboere af barmhjertighed havde taget sig af hende. Gården lå lige ved siden af hendes forfædres gudshus med slægtens gamle stolestader i Sønder Lem.

Noter

1. Knud Prange: *Studiet af dansk adel i senmiddelalderen*, i Heraldisk Tidsskrift 1993, s. 357. Heraf fremgår det, at et udskåret stolestadevåben med tre hanehoveder, der minder om klokker, i Guldager Kirke er identisk med det som findes udskåret i Lem Kirke.
2. Kirkehistoriske Samlinger. Rk. 2, bd. 1. København 1857-59, s. 154-158. To breve fra David Grønlund til Klevenfeldt ved Holger Fr. Rørdam.
3. Haakon Rabjerg: *Sønder Lem Kirke og dens Præster*. Rønne 1944, s. 64-71.
4. Som note 3, s. 66.
5. Samlinger til Jydsk Historie og Topografi. Rk. 2. bd. 1. Aalborg 1886, s. 212, note 8. *Om Rigsraad Niels Clementssøn til Avnsbjerg og hans Børn*, ved V. A. Secher og A. Thiset.
6. Som note 3, s. 70.
7. *Kancelliets Brevbøger 1621-1623*. København 1922, s. 600 (Inger Mouridsdatter nævnes i registeret).
8. Gordon Albøge: *Stednavne i Ringkøbing Amt*. København 1976, s. 181 f.
9. J. Abildtrup: *Abildtrupgaard og dens beboere 1498-1925*. Struer 1925.
10. Munk af Kovstrup, i Danmarks Adels Aarbog 1905, s. 318.
11. J. P. Trap: *Danmark*. 5. udgave. Bd. IX. København 1965, s. 206, 135.
12. Ernst Verwohlt: *De jyske Hvider*, i Heraldisk Tidsskrift 1988, s. 331 f.
13. *Marsk Stig Hvides æt*, i Danmarks Adels Aarbog 1898, s. 231 f.
14. *Kronens Skøder 1535-1648*. København 1892, s. 314.
15. Som note 13.
16. Som note 5, stamtavlen.
17. Som note 12, s. 333, våbenoversigten.

18. J. P. Trap: *Danmark*. 4. udgave. Bd. VIII. København 1928, s. 149 (her fremføres, at det i tre generationer drejer sig om far/søn).
19. Ernst Verwohlt: *Hvide-slægtens heraldik*, i *Heraldisk Tidsskrift* 1984, s. 200 ff, 212 f, samt våbenoversigterne.
20. Axel Larsen (Liljefalk): *Kalmarkrigen*. København 1889, s. 189.
21. Bue Kaac (udg.): *Peder Hegelunds Almanakoptegnelser 1565-1613*. Bd. 1. Ribe 1976, s. 592 og Bd. 2. Ribe 1976, s. 307.

Summary

Within the Sønder Lem Church, near Ringkøbing, as late as 1774, there once were displayed four noble coats of arms on the gables of the highest placed pews. The coats of arms were painted on canvas and were nailed to the gables, but have long since disappeared. It is with sole thanks to the interest at that time, that one can understand these coats of arms by help of drawings and descriptions.

There were two coats of arms on the man's side and two on the woman's side.

One of the coats of arms on the man's side belonged to the so-called Tridie family. The name originates from their farm Tredje in the Parish of Sønder Lem.

A Søren Knudsen of Tredje fell during the Kalmar War in 1612, and it is assumed that the coats of arms in Sønder Lem Church have been put up by his wife Inger Mouridsdatter in memory of her husband. The two coats of arms on the man's side belong to Søren Knudsen's paternal and maternal coat of arms. His father was Knud Sørensen of Tredje, and his mother was Mette Stigsen.

The coats of arms on the woman's side refer to Inger Mouridsdatter's parents, Mourids Jensen of Moustgaard in the Parish of Gimsing near Ringkøbing, and Anne Munk. Her father Mourids Jensen was mortally wounded in 1565 during the Nordic Seven Year War.

Mette Stigsen belonged to the so-named Hvide family of Jutland. Mourids Jensen's paternal grandfather Peder Thomsen came into possession of Moustgaard by wedding Inger Mouridsdatter Kalv.

Reumert, de Muzquiz og Macaulay

Af Ronny Andersen

Et af de spændende aspekter ved heraldik er at fundere over årsagen til, hvorfor en slægt netop fører det våben, som den gør. Sommetider er svaret nærliggende, andre gange skal forklaringen søges gennem fortolkning af våbenets symboler, og ofte gives der ingen forklaring. Hvis to slægter fører samme våben, kan der være mulighed for slægtskab – eller også ligger der en række tilfældigheder til grund for slægternes våbenbrug.

Omdrejningspunktet for denne artikel er tre slægter fra hver sit land i Europa, hvis historie og våbenføring griber ind i hinanden.

Slægten Reumert

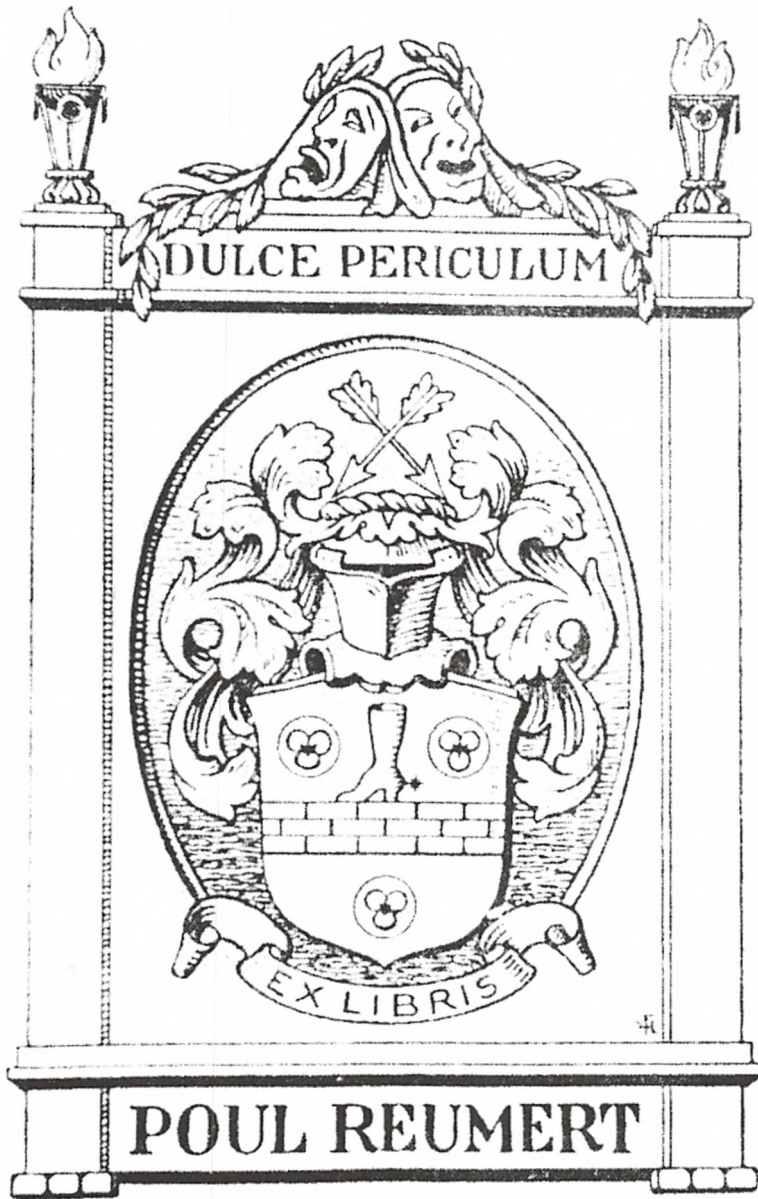
Slægten Reumert kan føres tilbage til forvalter ved Det kongelige Klædedepot, Alexander Balthasar Reumert (1787-1829), som efter traditionen var en naturlig søn af marquis Ignacio de Muzquiz y Calmette, den spanske gesandt i København 1785-94.¹ I *Vaabenførende Slægter i Danmark* (1946), blasoneres slægtens våben således:

Skjoldet rødt, deri en af Sølv og blaåt treradsskaktavlet Bjælke lagt paa to nedadvendte krydslagte Sølv-Pile, ledsaget foroven af to, forneden af et Sølvspænde. Skjoldet er forsynet med Sølv-Bort med sorte Hermelinhaler. Hjælmnærke: En sort Støvle med Guld-Spore.
Hjælmklæde: Indvendig Sølv, udvendigt rødt.²

Artiklen i *Vaabenførende Slægter* er led-saget af en gengivelse af et signetaftryk med våbenet (ill. 1), hvor det tilhørende motto, "Dulce Periculum" også ses. Poul Reumert anvendte våbenet i sit exlibris, der er afbildet i Knud Pranges *Heraldik og historie* (1977). Poul Reumert bruger også mottoet "Dulce Periculum", men våbenet adskiller sig en del fra blasoneringen og våbenet i signetet (ill. 2). Støvlen, der ifølge blasoneringen er hjelmfigur, er rykket ned i skjoldet, mens pilene bruges som hjelmfigur. Den skaktavlede bjælke er blevet opfattet som en mur, og hvad der ifølge blasoneringen skulle være sølvspænder, ligner trebladede blomster omgivet af cirkler. Ifølge *Slægten Reumert* (1948) skulle Alexander Balthasar Reumert have været den første til at bruge sig-

Ill. 1. Aftryk af signet, som skal have tilhørt Alexander Balthasar Reumert.
Seal, which supposedly belonged to Alexander Baltasar Reumert. – Efter Poul Reitzel (red.): *Vaabenførende Slægter i Danmark*. Bd. 2. København 1946.

III. 2. Poul Reumerts exlibris.

The bookplate of Poul Reumert. – Knud Prange: *Heraldik og historie*. København 1977.

Ill. 3. Aftryk af signet, som har tilhørt Alexander Balthasar Reumert.
Seal, which has belonged to Alexander Balthasar Reumert.

netet.³ Et medlem af slægten, Jørgen Reumert, er dog i besiddelse af et signet, som Alexander Balthasar Reumert har ejet. Indholdet af signetet viser ikke et våben og har dermed ingen lighed overhovedet med det våben, der er præsenteret i *Våbenførende Slægter*. Signetet viser et monogram, dannet af de sammenslyngede

bogstaver ABR i et skjoldlignende felt, flankeret på den ene side af et anker og på den anden side af en søjle med to fugle siddende på toppen. Ovenover monogrammet ses krydsslagt en Merkurstav og en Neptunfork. Ved ankeret hænger hvad der ligner en blomsterkrans (ill. 3). Jørgen Reumerts gren af slægten har aldrig brugt våbenet vist i ill. 1, mens både Poul Reumert og hans far Elith Reumert har ført det. Da slægten efter traditionen er af spansk oprindelse, er det nærliggende at antage at våbenet er spansk og har tilknytning til marquis de Muzquiz.

de Muzquiz

En henvendelse til Vicente de Cadenas y Vicent, Cronista Rey de Armas, senior blandt de spanske våbenkonger, gør det dog muligt at fastslå, at våbenet ikke har nogen tilknytning til slægten de Muzquiz. I Julio de Atienzas *Nobiliario Español* (1948) findes to blasoneringer af våbener, tilhørende de Muzquiz:

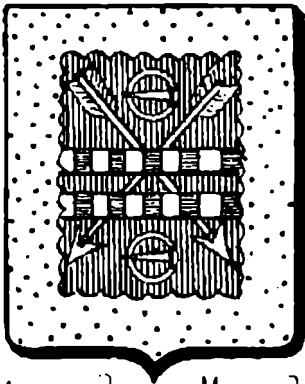
RA me

Ill. 4. Skitser af slægten de Muzquiz' våbener ud fra blasoneringen.
Sketch of the arms of de Muzquiz, drawn from the blazon.

En campo de azur, dos lobos de plata, andantes y surmontados de un óvalo pequeño, de plata, cargado de una rosa de gules. (...) en campo de plata, dos lobos andantes, de sable, con lenguas, ojos y uñas de gules, y surmontados de una estrella, también de gules : bordura de gules, con dieciséis aspás de oro.⁴

Oversat bliver blasoneringen af det første våben: "På blå bund to gående sølv ulve hvorover en sølv ring hvori en rød rose." Og af det andet våben: "I sølv to gående sorte ulve, med rød bevæbning hvorover en rød stjerne, i en rød bort 17 guld Andreaskors." (ill. 4). Der er ingen sammenhæng mellem de to de Muzquiz-våbener og det Reumertske våben.

En stærk lighed mellem Reumerts

Macaulay^{born} Macaulay
de Rothley Londres

Ill. 5. Thomas Babington, Lord Macaulays våben.

The arms of Thomas Babington, Lord Macaulay:

www.heraldica.org/topics/famous/writers.htm

våben som beskrevet i *Vaabenførende Slægter* og et våben, tilhørende en afdød skotsk forfatter og politiker, Thomas Babington, Lord Macaulay (ill. 5), som findes på François Veldes internetside, www.heraldica.org, gjorde det naturligt at undersøge Macaulay-slægtens våbenføring nærmere.

Macaulay-klanen

Den skotske klan Macaulay har en hjemmeside, www.macaulay.org, hvor dens historie og oprindelse kan læses. Der vises også flere udgaver af klanens våben, hvoraf et er repræsenteret i denne artikel (ill. 6). Den stærke lighed mellem de to våbener, samt det faktum at også Macaulay-klanens motto er "Dulce Periculum", er efter min mening nok til at fastslå at det er ét og samme våben.

Det udviklede skotske differentierings-system, der gør udstrakt brug af borter, fik mig straks til at tænke på den hermelinsbort, der er i våbenet i ill. 1. Hermelin er populært i engelsk og skotsk heraldik, og det er muligt at en hermelinsbort har eksisteret som differentieringsmærke. Den nu afgåede Lord Lyon King of Arms, Sir Malcolm Innes of Edingight, oplyser, at det eneste Macaulay-våben, der er indregistreret for 1820, har tilhørt en George MacAlla († 1692). Dette våben svarer til blasoneringen af det oprindelige skotske våben, dog med en guld bort. Endvidere oplyses det: "There is no bordure Ermine".⁵

I bogen *Scots Heraldry* (1956) af en af Sir Malcolms forgængere i embedet, Sir Thomas Innes of Learney, er der dog i et differentieringssystem fra 1672 både borter af hermelin, gråværk og alle slags

pelsværk, foruden tinkturerne.⁶ Det viser, at en hermelinsbort har været brugt som differentieringsmærke. Desuden er det svært på de eksisterende billeder af signetaftrykket at se om det virkelig er en hermelinsbort eller en guld bort, hvor skraveringsprikkerne er blevet opfattet som hermelin? (ill. 2). I øvrigt vides det ikke, hvorfra blasoneringen i *Vaabensførende Slægter i Danmark* stammer.

Næste skridt var at kontakte det fungerende overhoved for Macaulay-klanen, Iain MacMillian MacAulay. En i Tyskland bosiddende Alasdair MacAulay, søn af nævnte Iain M. MacAulay, beklager, at oplysningerne omkring klanens våbenføring er så dunkle som de er – kun meget få af klanens medlemmer matrikulerede deres våben hos Lord Lyon. Han nævner dog, at signetet måske kunne have tilhørt en slægtning af ovennævnte George MacAlla Macaulay, der var købmand, idet der var skotske købmænd i Danmark på flere tidspunkter.

Jørgen Reumert havde sin egen teori om signetets ophav i hans første brev til mig – kunne den unge Alexander Balthasar Reumert have deltaget i forsvaret af København under belejringen i 1807 og på en eller anden måde have erhvervet signetet fra en skotsk officer? Alasdair MacAulay kunne berette om en berømt Macaulay, som var general under hertugen af Wellington og deltog i de napoleonske krige. Det er ikke umuligt, at denne Macaulay også var med ved København. Signetets udformning hører stilmæssigt til den klassicistiske periode omkring slutningen af 1700-tallet og starten af 1800-tallet; særligt "ranken", der breder sig ud fra begge sider af skjoldet er kendeteg-

Macaulay

Ill. 6. MacAulay-klanens stamvåben.
The undifferenced arm of the Clan MacAulay.
– www.macaulay.org/tartansb.htm

nende. Også skjoldformen hører til denne periode.⁷

Konklusion

Det eneste sikre er, at det våben, som dele af slægten Reumert har betragtet som sit og som stammende fra den adelige spanske forfader, ikke er spansk og således ikke er slægten de Muzquiz' våben, men derimod den skotske klan Macaulays våben. Men hvordan er våbenet så blevet til en Reumertsk familietradition? Hvis ovenstående teori om en hændelse under Københavns belejring skal efterprøves, kunne man undersøge hvilke regimenter, der deltog i belejringen, og derefter prøve at efterspore eventuelle medlemmer af Macaulay-klanen, der lå inde ved regimentet på det tidspunkt. Alasdair MacAulay har nævnt, at disse regimenter er meget opmærksomme på deres historie og

traditioner, så man ville måske kunne få placeret en Macaulay i Danmark på den måde. Det er efter min overbevisning en sandsynlig teori, men en af mange man kunne opstille.

Noter

1. Sv. Cedergreen Bech (red.): *Dansk Biografisk Leksikon*. Bd. 12. København 1982, s. 150.
2. Poul Reitzel (red.): *Vaabenførende Slægter i Danmark*. Bd. 2. København 1946, s. 55.
3. Emmerik Reumert: *Slægten Reumert*. København 1948, s. 12.
4. Julio de Atienza: *Nobiliario Español: Diccionario Heraldico de apellidos Españoles y de títulos nobiliarios*. Madrid 1948, s. 989-90.
5. Brev af 7. november 2000 fra The Lord Lyon King of Arms, Sir Malcolm Innes of Edingight til Ronny Andersen.
6. Thomas Innes: *Scots Heraldry*. Edinburgh 1956, s. 104.
7. Ottfried Neubecker: *Heraldry – Sources, Symbols and Meaning*. London 1977, s. 77.

Summary

The Danish family Reumert have used at

least two versions of their supposed coat-of-arms. The arms were believed to be those of the Spanish marquis Ignacio de Muzquiz y Calmette, who served as ambassador in Copenhagen 1785-1794, and is supposed to be the founder of the Reumert family through an illegitimate son, Alexander Balthasar Reumert.

However, the Scottish politician and writer, Thomas Babington, Lord Macaulay had a coat-of-arms almost similar to the Reumert arms.

A still existing signet, which has belonged to Alexander Balthasar Reumert, does not show these arms, however, but only his monogram. A request at Cronista Rey de Armas in Spain revealed that the arms of de Muzquiz has no similarity whatsoever to the arms of Reumert. The arms of the Danish Reumert family are in reality the arms of the Scottish Clan Macaulay, but the questions remaining are how the arms became attached to the Reumert family and to what member of the Macaulay family it belonged to. A possibility could be a general Macaulay, who served under the Duke of Wellington in 1815, and who might have been in Denmark during the Napoleonic Wars 1801-1814.

Heraldica varia

Fyra nytillkomna svenska biskopsvapen

Söndagen den 7 maj 2000 vigdes i Uppsala domkyrka biskopen clectus *Ragnar Persenius*, som utnämns till ärkebiskopens biträdande stiftsbiskop, som den förste i denna tjänst. Biskop Persenius vapen visar en kvadrerad sköld med i första och fjärde fältet Uppsala ärkestifts korsvapen, känt sedan ärkebiskop Nils Allesons sigill 1296. Andra och tredje fältet visar biskopens personliga vapenbild, druvklasen, som syftar på Herrrens Heliga Nattvard. Mottot är hämtat från Första Petrusbrevet 4:10: Förvaltare av Guds nåd. Söndagen den 26 augusti år 2001 biskopsvigdes i Uppsaladomen biskopen clectus *Tony Guldbrandzén* till biskop i Härnösand. Hans ovanligt innehållsrika vapensköld visar överst Härnösands stiftsvapen med i blått fält en treenighetssymbol av guld med strålar omgivna av sju stjärnor av silver, som går tillbaka till det år 1647 upprättade stiftets konsistoriesigill. Bildmässigt motsvarar motivet devisen "Jehova in Aquilone" – "Gud i nordanlanden" i anslutning till Profeten Sakarja

6:8. Stiftsvapnet nyritades 1976 av den heraldiskt intresserade framlidne stadsarkitekten Hans Schlyter i Sundsvall. Biskop Guldbrandzéns personliga vapenbilder återges i de nedre fälten, som visar en nattvardskalk åtföljd av en fisk och en yxa. Fisken och yxan syftar på biskopens långa prästtjänst i Botkyrka församling, vars helgon är S:t Botvid, som var Södertörns apostel. Fisken och yxan är S:t Botvids attribut och står som martyртеcken och vittne om hur Gud verkar.

De bägge sist tillkomna biskopsvapnen utmärkes genom stillsammare karaktär: Den nye karlstadsbiskopen *Esbjörn Hagberg* visar en kliven sköld med Karlstads korsfana i första fältet och med biskopens personliga vapenbild präststolan i det andra. Stolan påminner om Kristi ok (Matt. 11:29. "ta på er mitt ok och lär av mig, som har ett mildt och ödmjukt hjärta"). Stolan är blå, botens färg. Blomman Veronica är ett tecken för andlig mognad och växt. Veronikan hör ihop med ordleken "vera unica medicina", d.v.s. Kristus är den sanna läkedom. Han är den gode läkaren som råd-

Biskop Ragnar Persenius. Uppsala

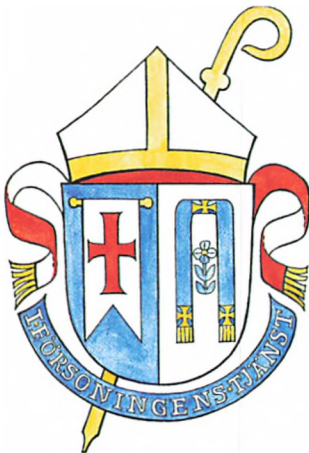

Biskop Tony Guldbrandzén. Härnösand

dar från det onda. Genom Jesus kan människan växa i tro och inre mognad. Blomman symboliserar också Andens frukt som är ödmjukhet. Biskopsvigningen i Uppsaladomen ägde rum i Konungaparets närvaro.

Den senaste biskopsvigningen inför sommaruppehållet ägde rum i Uppsala domkyrka den 2 juni 2002, då biskopen i Luleå *Hans Stiglund* vigdes till sitt ämbete i Uppsala domkyrka. Luleå stift är Sveriges nordligaste och mest utsträckta stift, som präglas av dess rikedom på älvar. Vapenskölden kan blasoneras: Medelst en bågsкура delad av silver, vari ett blått kors, i första vinkeln åtföljt av två korslagda nycklar, den vänstra störtad, och av blått, vari en lilja av guld, på var sida åtföljd av två från bågskuran utgående strömmar av silver. Skölden är timbrerad med en mitta av silver med bräm och besättning av guld samt med infulæ av silver och rött. Motto: Gud med oss (Jesaja 7:14). Valet av en gyllene lilja bland silverströmmarna får tydas som ett värmande marianskt tecken i ett kyligt nordiskt klimat.

Bengt Olof Kälde

Biskop Esbjörn Hagberg, Karlstad

Kongress i Dublin – har heraldiken en framtid?

XXV internationella kongressen för genealogi och heraldik. Baile Átha Cliath (Dublin) 16-21 september 2002. President: Brendan O Donoghue, Chief Herald of Ireland. Generalsekretärare: Fergus Gillespie, Deputy Chief Herald of Ireland.

Så var det då dags för åter en heraldisk och genealogisk kongress, denna gång i Dublin. Trots en stabil tradition på området – "Royal Roots – Republican Inheritance" heter den bok om det irländska statsheraldikerämbetets överlevnad som Susan Hood påpassligt gav ut under veckan – hadde kongressen inte tidigare besökt Irland. Bra var att så skedde, ty arrangemangen lämnade ingenting övrigt att önska. Det tycks som om de små republikerna i Europas utkanter vore särskilt lämpade; man drar sig till minnes t ex Portugal.

Kongressen räknade 204 delegater, vilket gör den till en av de större genom tiderna. Det nordiska inslaget var som vanligt markant: Sverige 11. Finland 6, Danmark 5 och Norge 4 delegater. I övrigt var deltagandet rätt jämnt

Biskop Hans Stiglund, Luleå

fördelat mellan olika länder. Australiensarna hade längsta vägen, sydafrikanerna med en svart delegat var mest exotiska och den stora ryska delegationen utmärkte sig genom mångfalden av organisationer.

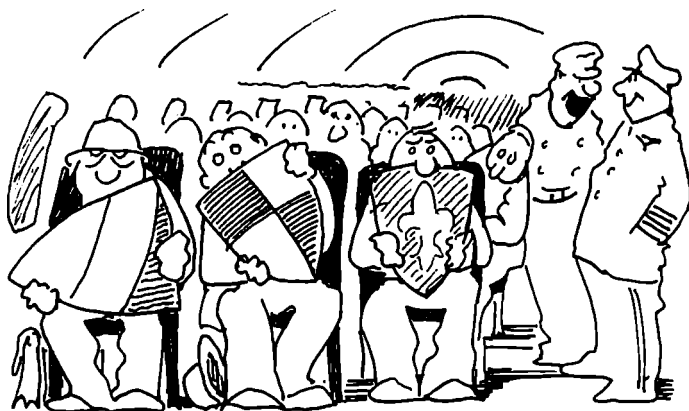
Kongressen hölls på Dublin Castle, tidigare säte för den brittiske vicekungen och även för Ulster King of Arms, numera regeringens representationslokal, sedan ämbetet Chief Herald of Ireland slagits ihop med det som överbibliotekarie för National Library of Ireland och det heraldiska ämbetsverket överflyttats dit 1986. På slottet hade vi två utmärkta föreläsningssalar där ett heraldiskt och ett genealogiskt föredrag löpte parallellt. Nåja, ibland kunde de gå på varandra med en lätt heraldisk slagsida. Kongresserna tillåter av gammalt fem språk, och tolkning har sällan förekommit. Nu hade man engelsk-fransk tolkning men inte från spanska eller italienska, vilket saknades av många. De tyska inlagen var få. Jag frågar mig nog, om inte spanska och italienska kunde avskaffas. Blott ett fåtal har dessa som första språk och de talar enligt min bedömning ändå god franska.

Ett välkommet initiativ var den gemensamma lunchen som alla delegater bjöds på i slot-

tets personalmatsal. Den sparade tid och gav ett välkommet tillfälle till informellt meningsutbyte under "arbetstid". Som vanligt var kvällsprogrammet intensivt. Måndag kväll öppnades kongressen i slottets State Apartments av ministern för konst, sport och turism John O Donoghue. Tisdag var det bokutgivning på National Library, onsdag stod Lord Mayor värd på City Hall och fredag hölls avslutningsmiddagen (tyvärr utan dans) på Four Seasons Hotel. Torsdag ägnades i sin helhet åt exkursion i buss till Kilkenny. Efter mottagningarna fortsatte umgänget med gamla och nya vänner på någon av stadens talrika små krogar.

Vi som var med i Ottawa 1996 minns med värme kongressens artist's workshop. Nu hade man i samma stil inrättat en open studio med en speciell uppgift: att skapa en vapenrulla över kongressdelegaterna. Var och en fick till studion lämna in en blasonering av sitt vapen, och flinka irländska fingrar målade vapnet på en pergamenthud i storlek c 1 x 1,5 m. Den skicklige fick själv måla sitt vapen.

Kongressens tema var utlyst till Genealogi och heraldik: plats och användning i en föränderlig värld. Ofta har väl utlysta temata igno-

They are going to a heraldry congress

Geir Hagen (Norge)

rerats, men nu hade man sällsynt väl samlat ihop föredrag som riktade sig mot framtiden. De aktiva statsheraldikerämbetena i Irland, Skottland, Sydafrika och Kanada presenterade sina senaste skapelser och än en gång fick man häpna över heraldikens förmåga att förnyas i förfarna händer. Genealogerna – i synnerhet de ryska och amerikanska – kontrade med data-teknik och internet som hjälpmedel. Nya spanska kommunvapen visade att också gammal heraldik kan stöpas i nya former, medan exemplen från Sydamerika och Östeuropa visade att denna väg är lång och svår.

En intressant nyhet var den planerade paneldebatten om kvinnan i heraldiken. De sex inledarna var tyvärr inte situationen vuxna. Innan-tilläsning av ointressanta historiska exkurser, statistik som ingen kunde uppfatta och en fullkomlig nonchalans för tidsbegränsningen gjorde att man aldrig hann med någon debatt. Det var synd för ämnet var väl valt och värt ett ingående studium.

I övrigt blev systemet med skilda bitecken för olika manliga och kvinnliga medlemmar av samma släkt grundligt och väl behandlat. D'Arcy Boulton (Kanada) redogjorde för brisyser i allmänhet. Mark Dennis (Skottland) för det skotska cadencysystemets utvidgning till kvinnor och James Terzian (USA) för praktisk användning av bitecken i en engelsk släkt under 600 år. Vi i den nordiska gruppen var tacksamma för att vår heraldik av gammalt inte gör skillnad mellan man och kvinna och trodde inte att cadencysystemet har någon framtid utanför Skottland.

Åter engång kom de olika uppfattningarna om heraldik och genealogi i öst och väst till synes. För delegaterna från det forna Östeuropa förknippas dessa vetenskaper främst med svunna tiders adelskultur och avsmnade ordnar och dessas återupplivande. Att gemene

man eller dagens samhälle kunde ha något att hämta ur heraldik eller genealogi framstår också för dagens östeuropeiska forskare som främmande. Irländska adelsmän i rysk tjänst under Peter den store var föremål för hela tre ryska föredrag. – Också Tore Modeen (Finland), Peter Kurrild-Klitgaard och Nils G. Bartholdy (Danmark) hade valt historiskt-aristokratiska ämnen för sina föredrag.

För det fjärde nordiska föredraget stod Marianne Sandels (Sverige) som tillsammans med Judith Prowse-Roach (USA) informerade om genealogiska och heraldiska lexika på internet. Framställningen som berörde kongressens båda discipliner öppnade vägen till ett av de mest tankeväckande föredragen. Michael McKeag (Nordirland) om heraldikens framtid.

McKeag konstaterade inledningsvis att släktforskning på kort tid blivit en folkrörelse med politisk genomslagskraft. Som universitetslektor i datateknik tillskrev han detta de genealogiska arkivens tillgänglighet via internet. – Om vi inte vill att heraldiken skall falla i händerna på ett fåtal statstjänstemän och låta logo ta överhanden, måste också heraldiken göras till en massrörelse, sa McKeag. – Människan älskar bilder och "bucketshop"-heraldiken (nog så tydlig i Dublins gatubild) är ett uttryck för detta intresse. Förse dessa människor med korrekt information och ta vara på detta intresse! Gör ej heraldiken till ett samhällsfrånvänt tidsfördriv för de få invigda! Öppna arkiven och fyll nätet!

Efter den 25 kongressen tycker jag det kan vara lämpligt att anlägga ett bredare perspektiv. – Bureau permanent des Congrès, som består av tidigare kongressers presidenter och generalsekreterare, har försvarat sin plats som kongressernas styrelse och den som bestäm-

mer var kongressen hålls. Académie Internationale d'Héraldique har funnit sin plats som arrangör af kollokvier och som prisutdelare. Kollokvierna arrangeras de år då ingen kongress hålls, vanligen i en centraleuropeisk småstad. De är numera öppna för alla intresserade, även om informationen är svår att få tag på.

Värre är det med Confédération Internationale de Généalogie et d'Héraldique. Den var tänkt som ett världsförbund av de nationella genealogiska och heraldiska föreningarna. Men konfederationen fungerar inte. Dels har man urvattnat sin egen nationalitetsprincip genom att tillåta t ex Spanien att ha flera medlemmar. Dels har man ingen egentlig verksamhet: man ordnar inga kongresser och idkar ingen publikationsverksamhet. Konfederationen har i många år velat upplösa sig själv, men sedan har alltid någon tyckt synd om "våra bröder" från Sydamerika eller Östeuropa, som inte sitter i Bureau permanent, och allt har förblivit vid det gamla. Nu stampar man på stället. – Samma öde tycks också den nygrundade Académie Internationale de Généalogie gå till mötes; den blev en tummelplats för ryska och italienska genealoger med oklara ambitioner.

I Dublin ställde jag frågan hur kongresserna har utvecklats under – ja hur länge? Den i kongressprogrammet antecknade första kongressen 1929 i Barcelona kan knappast anses som internationell: den var en rent iberisk angelägenhet. Kollokviet 1990 i Keszthely i Ungern var aldrig utlyst till kongress utan fick senare, då den till Italien planerade kongressen torkat in, kongress namn och värdighet.

Själv har jag deltagit sedan London 1976, men Jan-Eric Olsson (Sverige) har ett svårslaget rekord ändå från Haag 1964. Visst har kongresserna ändrats. Deltagarna har blivit både ungdomligare, kvinnligare och mindre aristo-

kratiska. Fursten av Schwarzenberg, hertig de La Force, storadmiralen earl Mountbatten of Burma och titulärärkebiskopen Bruno Heim har ersatts av unga fräscha flickor från häroldsämbetena i Kanada och Irland och entusiastiska ynglingar från Ryssland, Sydafrika och USA. Kvinnor finns på alla områden; från härolder i Kanada och Skottland till universitetsprofessorer och lärda författare.

Också tonen vid kongresserna har ändrats. När jag tack vare Otto Haxthausen (Danmark) hade lyckats komma till Londonkongressen, kände jag inte en enda. Till all lycka var Per Nordenvall (Sverige) i samma situation och kongressen blev ett angenämt minne för oss båda. Senare slöts sig Sunil Saigal (Danmark) till oss och Eva Haxthausen kallade trion för de tre musketörerna. Alla här nämnda kunde igen i Dublin återknyta gamla vänskapsband.

Det glada samspråket under kongressluncher och mottagningar pekar på att dagens nykomlingar inte har svårigheter att falla in i mängden av gamla kongresshabituéer. Ökade språkkunskaper, världsvana och dagens lättare umgängeston gör sitt till.

Att påstå att kongressernas uppläggning skulle ha följt med förändringarna i deltagandet vore däremot en överdrift. De små uppslag som ambitiösa kongressarrangörer tid efter annan lanserat har vanligen fallit på hälleberget. Konstnärsateljéer, paneldebatter, netcaféer och boklådor borde bli permanenta kongressinslag. Varför inte också teamwork, frågetimme och framför allt föredragshållare som håller tiden och visar tekniskt hyggliga bilder!

Michael McKeags förutsägelse om heraldikens undergång får ej och kommer ej att uppfyllas. Nästa kongress blir i Brugge (Belgien) 2004 och anbefalls på det varmaste. Det blir därmed tredje gången som Belgien får äran.

Henrik Degerman

Heraldisk humor

Den tyskfødte heraldiske kunstner Carl-Alexander von Volborth med tysk, russisk og engelsk familiebaggrund, amerikansk statsborgerskab og bopæl i Antwerpen har gennem årene demonstreret sin store alsidighed, når det gælder våbenkunsten. Med en højt udviklet sans for heraldikkens væsen parret med solid teoretisk viden har han i en række bøger givet sine læsere et perspektivrigt indblik i våbenskjoldenes stil, form, begrebsverden, universalitet og nationale og sociale særpræg. Hans store spændvidde gør ham i stand til at ose af mange forskellige kilder, når han illustrerer sine bøger. Man træffer således også adskillige skandinaviske våbener – kongelige, adelige, kirkelige, borgerlige, kommunale blandt eksemplerne, når Volborth på fremragende pædagogisk vis redegør for, hvor og hvordan heraldikken anvendes. Foruden sine egne stil-sikre tegninger gengav han i den pragtfulde bog "The Art of Heraldry" (1987) prøver på ypperlige arbejder udført af fremtrædende kolleger i en lang række lande; Norden var her repræsenteret af Gustaf von Numers (Finland), Jan Raneke (Sverige) og Aage Wulff (Danmark).

Volborth er også en spøgefugl. Når man blader hans prægtige bog "Fabelvesen der Heraldik" (1996) igennem, kan man ikke undgå at få en fornemmelse af, at han har moret sig gevaldigt, da han skrev om og tegnede alle de festlige, skrækindjagende og fantasifulde skikkelser, der gennem tiden har gjort våbenføring overraskende og frydefuld. Og jeg er næppe den eneste, der mener at kunne genkende hans yndige kones ansigt i et af de vingede væsener.

Da Volborth i 1995 lod et lille hæfte fremstille som privattræk med "Die völlig unnötigen Gedichte des Alexander Troblov" (læs navnet bagfra), afslørede han også et talent for

limerick-agtige digte. Et af dem – om den tyske orn – indeholder bl. a. disse linier:

Sein Enkel und Erbe, oh schrecklich'
Geschick,
als Repräsentant der Bund'srepublik
hängt vollgefressen und unelegant
im Bundestag als der Fettsack vom Land.

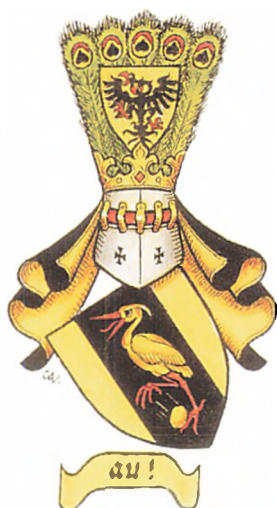
Under en drabelig, men ret venlig drage læser man dette lille engelske suk:

He dreamt of conducting a symphony,
to perform on the grand piano!
He wanted to dive into poetry,
and study one day in Milano.
He felt, to be sure, an artistic call.
But then came St. George and ruined it all.

På omslaget af denne herlige aforistiske samling har den oplagte digter tegnet en glad pegasus – på rulleskojter.

freelance herald
Alexander Troblov

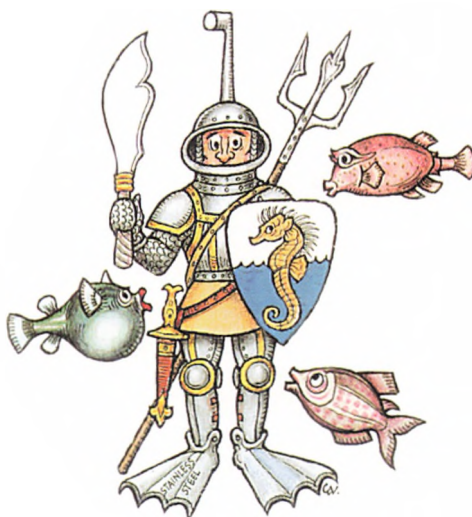

På forlaget Homunculus (adresse: Krommelei 47, B-2110 Wijngem) og i samarbejde med en god ven, Marc Van de Cruys, udgav den modne våbenmaler og solidt funderede fagmand sidste år "The very dubious Codex Senilski", der skal være efterladt af den ret ukendte polske greve Tadeusz Senilski og ved et tilfælde blev fundet i Antwerpen. Det antages, at dette bemærkelsesværdige manuskript med overvejende engelsk tekst stammer fra tiden mellem 1400 og 1500, men nogle historikere betvivler dette på grund af en række øjnepaldende anakronismer. Alexander Troblov genfindes som "freelance herald" og er afbildet til hest og med ansigtstræk, der påfaldende ligner udgiverens.

Bogen er en velgørende spøg præsenteret af en begavet og erfaren kunstner og forfatter, som netop i kraft af sin store viden og sit kendskab til heraldikkens historiske, stilistiske, begrebsmæssige og sociale præmisser er i stand til på en fandnivoldsk måde at underholde læsere med de fornødne forudsætninger. Man skal nemlig være godt inde i heraldikkens

fremtrædelsesformer og terminologi for at få fuldt udbytte af bogen.

"The arms of the Imperial Guards" fører den klassiske vagtsomme trane i skjoldet, men den taber stenen ned på sin ene fod, hvilket udløser et "au!" i skriftbåndet fornedet, og dermed er der givet endnu et bud på betydningen af

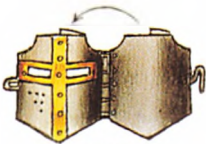

det gådefulde østrigske motto AEIOU; påfuglehalerne på hjelmen viser, at der tænkes på Østrig. Således er bogen fuld af underfundige associationer. En mistænkelig røg, der stiger op fra en helm med tobaksblade over et skjold med en dromedar viser tydeligt Sir Archibald Smokeys last; udholdenhed lyser ud af valg-sproget: "We never quit". Sir Perry Scope klædt i rustfrit stål med svømmefødder og med en søhest i skjoldet sværger til det våde element.

Hoarume pour les Cocus

modèle prêt à porter

(modèle in Japan)

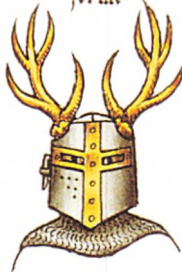
ouvert

fermé

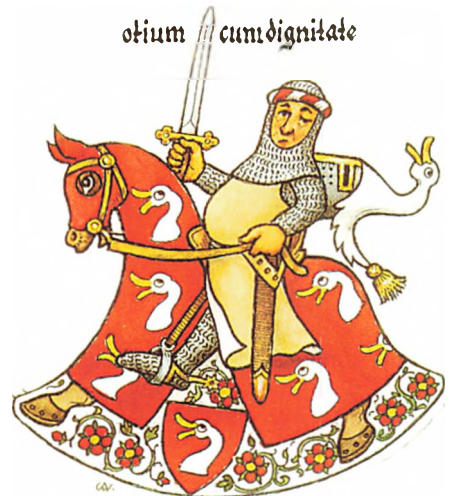

cocu nu naturel

cocu camouflé

Heraldikken lægger vægt på det ydre og en vis grad af illusion, for verden vil bedrage. Sir Henry Lionhead er vist med og uden udrustning og hans kone både i fuld heraldisk påklædning med nedslåede rør-mig-ikke-øjne og med kyskhedsbælte og blink i øjet. Volborth spiller i det hele taget gerne bramfrit på det

seksuelle. En hanrej demonstrerer, hvorledes horn kan skjules som hjelmtegn ved hjælp af åben og lukket hjelm.

Med skræppende gæs som våbenmærke rokker en lidt træet Ulrich von Schnatterheim på sin gyngehest i "the Imperial Fitness Centre". Han ønsker at ældes med værdighed.

Og sådan kunne man blive ved at citere fra denne ustyrligt morsomme bog. Det er sundt en gang imellem at smile ad det, man ellers tager alvorligt.

Nils G. Bartholdy

Melding om adresseændring

Undertegnede, som er sekretær for lokalafdelingen Societas Heraldica Nidarosiensis (Heraldisk Selskab i Trondheim), har endret adresse. Den nye adressen er:

Stud.philol. Lars Olav Johansen
Haldor Flatensvei 6
N-7081 Sjetnemarka
Norge
e-post: larjoha@stud.ntnu.no

Heraldisk litteratur siden sidst

Pragtfuld udgave af et ufuldendt pragtstykke

Michel Pastourcau & Michel Popoff: *Grand armorial équestre de la Toison d'or*. 2 bind, indbundne, i kassette, folio, 1100 eksemplarer; Bind 1: faksimilekopi i farver og fuld størrelse af *Bibliothèque de l' Arsenal, Paris, Ms. 4790*; Bind 2: Introduktion, studie og kommentar, 338 sider; ISBN 2-9517417-0-7. Éditions du Gui, Saint-Jorioz, Haute-Savoie, 2001. Pris GBP 210 hos Heraldry Today eller hos forlaget.

Det er næsten 200 år siden Napoleon gik i eksil på Sankt Helena og dermed afsluttede den sidste krig mellem England og Frankrig og endeligt fastlagde Kanalen som grænsen mellem de to lande. Men fællesskabet i Den europæiske Union og i mange krige kan ikke skjule, at de to lande stadig ser skeptisk og næsten uinteresserede til hinanden. Og på vort lidet krigerske område findes der ingen stor tunnel, men højst en lille gangbro mellem franske og engelske heraldikere, som kun få benytter.

Denne småfilosofiske indledning er kun et lille suk og en dråbe malurt i den ellers uforbeholdne ros og lykønskning, der skal gives til to af middelalderheraldikkens bedste nulevende forskere for deres seneste opus. Michel Pastourcau, professor ved Ecole pratique des hautes études, og Michel Popoff, overbibliotekar ved Bibliothèque nationale de France, er med deres kommenterede faksimileudgave af den første våbenbog for den burgundiske ridderorden af Det gyldne Skind tæt på at have leveret den optimale kritiske udgave af et værk, som ellers kun er tilgængeligt med særlig tilladelse.

Indbindingen er solid, indeholder farvekopi-

er i fuld størrelse af alle sider med tekst eller med billeder, og er trykt på papir i en sværhedsgrad, der minder om originalens. Opdelingen i 2 bind gør det nemt at sammenholde det enkelte våben med den forklarende kommentar uden at skulle bladre frem og tilbage. Bogen er selvfølgelig på fransk uden nogen form for sammenfatning eller tekster på andet sprog. Men den er alligevel lettilgængelig også for læsere med begrænset skolefransk.

I løbet af et halvt hundrede sider præsenterer forfatterne med en fyldig referenceliste manuskriptets historie, dets kunstneriske særpræg med de markante rytterfigurer og burgunderhoffets symbolik. Her er det lykkedes at forbinde manuskriptet med hertug Philip den Godes kunsthåndværkere i residensbyen Lille. En af flere nydelige små detaljer, der viser nytten af et mangesidigt netværk og mange års studier. Det tog 25 år fra Pastourcau og Popoff første gang efterlyste en kritisk udgave af Ms. 4790 til resultatet foreligger. Og begge har udmærket sig i de mellemliggende år, Pastourcau ikke mindst inden for symbolik og som forfatter til en af de bedste indføringer i heraldik, *Traité de l'Héraldique*, og Popoff som udgiver af flere våbenbøger og regionale nøgler til fransk middelalderheraldik.

Men hvorfor investere så mange kræfter og penge i et forholdsvis velkendt manuskript. For selv om originalmanuskriptet er vanskeligt tilgængeligt for den almindeligt interesserede læser, så findes der allerede 2 trykte udgaver. Loredan Larchey's udgave fra 1890 indeholder minutiose farvelagte aftegninger af alle sider, der har middelalderheraldisk interesse (79 rytterfigurer og 945 våbenskjolde). Der er så få fejl i dens kopier, at denne anmelder blev træt af at lede efter dem. Den er sjældnen, men til-

Ill. 1. Den 'toårige' Karl den Dristige (født 1433) afbildet som greve af Charolais, ridder af Det gyldne Skind og arving til Burgund, Flandern og Brabant.

Charles 'le Temeraire' (born 1433) presented as Count of Charolais, Knight of the Golden Fleece and heir to Burgundy, Flanders and Brabant. - Foto: Paris, Bibliothèque de l'Arsenal Ms.4790 fo.141r.

gængelig på flere af nationalbibliotekerne. Pinches & Woods 'genoptryk' fra 1971 (anmeldt i Heraldisk Tidsskrift nr.26, 1972) er et billigt og delvis farvelagt alternativ.

Svaret ligger, bortset fra den bibliophile glæde over P&P's udgave, i det tekstmæssige – i identificeringen af de enkelte våbener, i baggrundsinformationerne om de enkelte familier og personer og i placeringen af manuskriptet inden for den senmiddelalderlige heraldik. Her er de to gamle udgaver håbløst utilstrækkelige. Larchey's udgave er præget af det kunsthåndværksmæssige med et begrænset antal holdbare identificeringer – en følge af tidens mangel på relevante og solide referencer. Der er i øvrigt kun få våbenbogsudgaver før midten af det tyvende århundrede, der holder tekstmæssigt. På det punkt er Larchey i reglen mere troværdig end Pinches & Wood's pludrende og ofte irrelevante ledsagetekst.

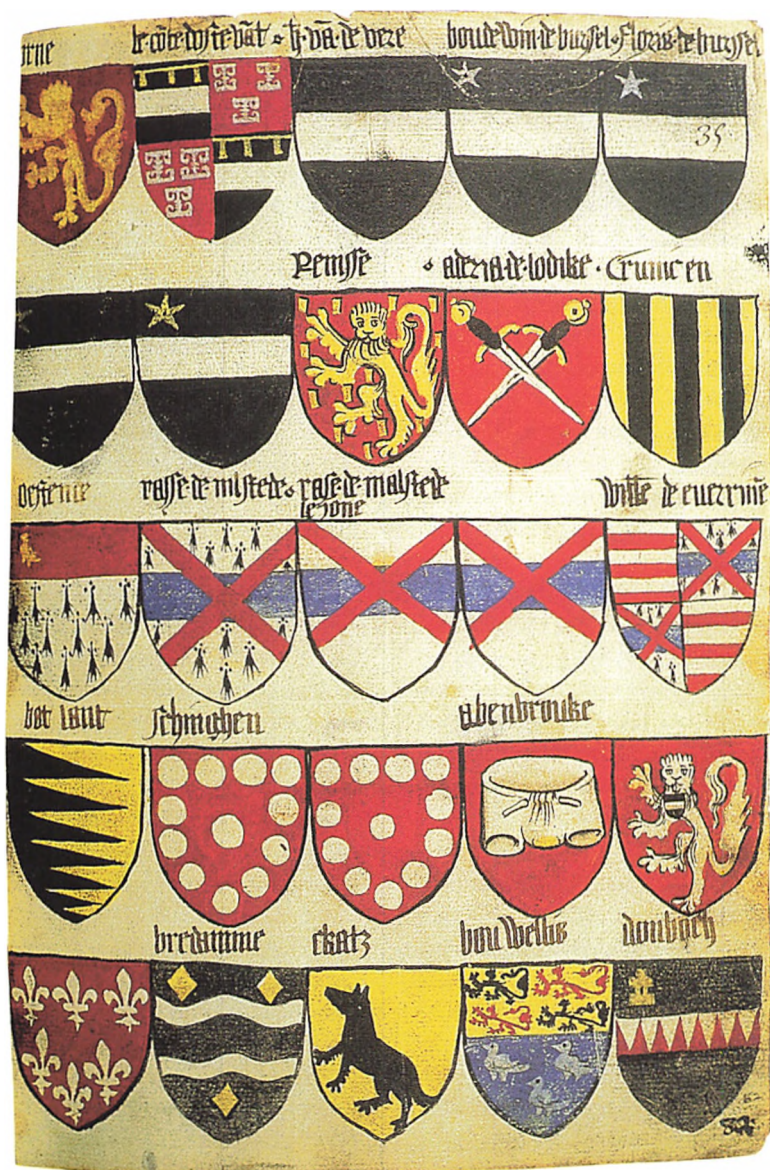
De to kernepunkter i en kritisk præsentation af et heraldisk værk er for hvert våben en troværdig identifikation af ejerfamilien – i få heldige tilfælde kan det kun være én person – og i dateringen af værket. Det sidste kræver en god bestemmelse af det første, der ofte har huller og ikke sjældent må baseres på gætteværk. Så det kan ikke undre, at egentlige dateringer er sjældne at finde selv i moderne kritiske udgaver. Ikke mindst når vi går fra højmiddelalderens våbenbøger, der oftest er egne indsamlinger til senmiddelalderens, der mere ligner redigeringer af forhåndenværende materiale.

Armorial équestre de la Toison d'or et de l'Europe som er en af de tidligere og mere sigende betegnelser for Ms. 4790 hører så udpræget til den sidstnævnte gruppe af sammensatte våbenbøger. Manuskriptets datering har været kendt og alment accepteret siden Pastoureau og Merindol i 1986 elegant viste, at

det ene af de to hovedafsnit, ridderne af Det gyldne Skind, er præsenteret som en ringridning af de burgundiske stormænd, der var udnævnt frem til ordenskapitlet i 1433.

Det andet hovedafsnit, *..de l'Europe*, som består af 10 kapitler og et mindre antal enkeltstående rytterfigurer, er vanskeligere at datere. Et afsnit, om Normandiet, blev allerede af Paul Adam i 1950'erne identificeret som en kopi af det tilsvarende afsnit af *Wijnberghen*-våbenbogen fra omkring 1280. Som de forsigtige professionelle historikere de er, undlader P&P eksplicit at datere hovedparten af afsnittene og er tilsvarende tilbageholdende med at hypotisere. I et tilfælde, Flandern, henholder de sig til Eeckhout's forslag om 1421 (Jean-Marie van den Eeckhout, *Le grand armorial equestre de la Toison d'or – l'armorial de Flandre*, 1997). Om dateringen er 1421 (Hertug Philips tog mod Paris som hævn for mordet på faderen) eller 1430-35 afhænger i høj grad af tolkningen af en række våbener som person-/familierelaterede eller domæne-/titulaturbestemte og den historiske ramme, tolkningen sættes ind i.

Med de mange henvisninger til et våbenskjolds optræden i andre våbenbøger gives der mulighed for at læseren selv kan bruge sin historiske og heraldiske viden til at tolke og datere afsnittene. Men med en enkelt advarsel. Gensidig reference mellem våbenbogsredigeringer er en af de vigtigste identifikationskilder, men giver i nogle tilfælde et urealistisk billede af sikkerhed i identifikationen. Er det kun en citering uden uafhængig bekræftelse og baseret på en mere eller mindre læselig navneangivelse, er vi ovre i guesstimering. Og de gensidige referencer kan være misvisende. Det angives kun sjældent om den angivne overensstemmelse er til et identisk våben, et briseret – eller et våben, der blot ligner. Men generelt synes der at være få helt uheldige identifika-

Ill. 2. Hollandske adelsmænd fra provinsen Zeeland, Frank van Borselen greve af Ostrevant (nr. 2) daterer segmentet til efter 1434.

Dutch nobility from the Zeeland province, the arms (no. 2) of Frank van Borselen Count Ostrevant dates the segment as later than 1434. – Foto: Paris, Bibliothèque de l’Arsenal Ms.4790 fo.35r.

tioner, hvor f.eks. en sydtysk slægt anføres for et våben i et afsnit om det tysk-belgiske Rhin-område, blot fordi de ser ens ud. Det er i sjældnen grad lykkedes P&P at trække på deres netværk blandt belgiske, tyske og østrigske kolleger, så bestemmelserne er ofte baseret på kilder i de lokale arkiver.

Værkets to største svagheder er som antydning i indledningen det fysiske og mentale stræde, der skiller Frankrig og England og placeringen af våbenbogen i forhold til samtidige senmiddelalderlige våbenbøger. P&P nævner selvfølgelig afsnittet, der er kopieret fra *Wijnberghen* (se Heraldisk Tidsskrift nr. 20, 1969) og at *Bergshammar*-våbenbogen (Riksarkivet, Stockholm; Jan Rancke 'Bergshammar-vapenboken – en medeltidsheraldisk studie', 1975; anmeldt i Heraldisk Tidsskrift nr. 32, 1975) indeholder det meste af *Toison d'ors* Europa-afsnit. Ellers følges den franske tradition med en hovedversion (Ms. 4790), rygtet om nu forsvundet kopi eller original i Ordenens arkiv i Wien, og 2 delvise kopier af ridderafsnittet på BnF. Men de øvrige kopier af enkeltkapitler nævnes ikke. *Lutzelbourg*-våbenbogen (Bibliothèque Municipale de Nancy Ms. 1727) fra ca. 1560 og *Gymnich* (Bibliothèque Royale, Bruxelles, II.6567), der som *Bergshammar* indeholder store dele af *Toison d'or*, nævnes ikke. Og de østrigske og engelske afsnit i BA Ms.5256, BnF Ms.Fr. 23076 og i de to udgaver af den såkaldte *Arras*-våbenbog (om fredskongressen i Arras i 1435 mellem England, Frankrig og Burgund; BnF Ms.Fr. 8199 og British Library Add.Ms. 11542) berøres kun overfladisk.

Især den sidste undladelse har betydning. P&P følger igen den klassiske franske tradition, hvor *Toison d'or* blev skamskåret under genindbinding i det 16. århundrede og de enkelte kapitler (eller blade!) blev ombyttet og

væsentlige dele gik tabt. *Toison d'or* er forholdsvis kort (lidt over 1000 våbener) mod 1800 i *Berry* (E Boos 'Armorial de Gilles le Bouvier, héraut Berry', 1995) og over 3000 i f.eks. *Bergshammar* og *Urfé* (BnF Ms.Fr. 32753). Traditionen bygger på et ønske om, at *Toison d'or* også skulle være en altomfattende universel våbenbog og på hypotesen om at hvert rytterbillede eller gruppe af rytterbilleder har indledt et selvstændigt kapitel. Det har formentligt også været tanken, men at bevise at noget forsvundet har eksisteret er per definition umuligt.

Efter denne anmelders opfattelse er traditionen fejlagtig, og P&P berører et af indicierne herpå. Manuskriptet til 'original'-versionen af *Arras* (BL Add. 11542) er en samling af løseblade, hvoraf 12 må være af den samme kunsthåndværker, der har fremstillet våbentabellerne i *Toison d'or*. P&P tager dette (samt et par løse sider fra Clairambault-kopien fundet i Tyskland) til indtægt for at de manglende afsnit har eksisteret. Forslaget kan blankt afvises. 203 af våbenerne i *Arras* vedrører kongressen og udgør et selvstændigt våbenbogsfragment, resten er en kopi af det engelske kapitel i *Toison d'or* – om end i en systematisk ombyttet orden, der minder om det tilsvarende afsnit i *Bergshammar*.

Men Arras-kongressen er central for en alternativ hypotese om *Toison d'ors* tilblivelseshistorie. P&P fastholder, at våbenbogen er fremstillet under ledelse af ordenens våbenkonge, Jean le Fèvre Sieur de Saint-Rémy og daterer manuskriptet til 1436-40 (mod 1986-dateringen 1434-36). Rancke skønnede til sammenligning 1440-61. Uden at gå i detaljer er alternativet at tilblivelsen falder i 3 faser, hovedparten (næsten alle rytterfigurer og alle 5x5 tavler) blev udført i 1434, arbejdet lå stille i 1435 og blev genoptaget i 1436 under en

anden og mindre kritisk redaktør (4x4 tavlerne og nogle få rytterfigurer). Arbejdet blev hurtigt opgivet, men forsøgt genoptaget i 1461 (ledeteksterne til tegninger af nye ridere). Alternativet indebærer, at bogen kun har omfattet det nu bestående, og har foreligget som losblade frem til enten 1436 eller 1461 og er blevet skamskåret under tilpasning af to papirleverancer eller under indbinding. Den indre sammenhæng i de enkelte kapitler og placeringen af de fire papirleverancer taler imod den uorden, der måtte komme i forbindelse med større tab. Arras-kongressen var en kæmpemanifestation for hertug Philip med sit politiske skift fra en engelsk til en fransk alliance og optog alle heroldsystemets ressourcer i 1435. Det – og beskadigelsen – er formentlig den simple forklaring på hvorfor det påtænkte pragtværk aldrig blev fuldført.

Dateringen af de enkelte kapitler er ikke blot interessant i sig selv. Den er væsentlig i forbindelse med en sammensat våbenbog, idet den bidrager til viden om værkets tilblivelse. Det er kun få tilfælde, hvor hovedparten af en sammensat våbenbogs kilder kan fastlægges med sikkerhed. Bergshammar er et eksempel, hvor den sene halvdel hovedsageligt er kopieret fra *Gelre*, *Toison d'or* og *Gymnich*.

Hovedparten af kapitlerne i *Toison d'or* vedrører de burgundiske lande eller deres grænseområder, og selv om de i deres form er tidløse (ingen fornavne) så må de være samtidige. Som stikord kan nævnes Frank van Borselen Greve af Ostrevant 1434 i Holland-kapitlet og Jean de Bourgoigne Greve af Etampes 1434 i Frankrigs-kapitlet. Det er naturligt for en burgundisk våbenbog. Resten er formentligt fyldt, hvor redaktøren bruger det bedste af det forhåndenværende. Der har nok været tænkt på et spansk, flere tyske og nordiske kapitler, men kun kongevåbenerne for Sverige og Norge

kom med fra unionskongen Erik af Pommerns rige. Et brudstykke om skotter i fransk tjeneste, et polsk og et engelsk kapitel nåede med fra skuffen.

Desværre er behandlingen af det sidste blevet et lærestykke i anglofobi. Resultatet er næsten værre end Pinches & Wood og Larchey tilsammen. P&P burde have trukket lidt mere på de standardværker, der findes på BnF eller fundet en engelsk heraldiker til at gennemgå materialet. Uanset at de enkelte identifikationer – ud over den trivielle højadel – er elendige, får de dog placeret kapitlet tidsmæssigt for 1420. Kapitlet er i sig selv interessant (fra 1397 med senere revision), da kilden er en af de mest benyttede i tidens våbenbøger, men bliver med kopien i BL væsentlig for forståelsen af våbenbogens tilblivelseshistorie (se også *Heraldisk Tidsskrift* nr. 78, 1998, side 345).

Selv en så fremragende udgave som P&P's rejser nye spørgsmål, men giver også det bedste grundlag for at besvare dem – og det er vel det vigtigste ved en kritisk kommenteret udgave. Nok er værket dyrt, men en fornøjelse at læse og gense. Det bør stå på enhver bibliophil middelalderheraldikers hylde.

Steen Clemmensen

Heraldik på flygplan

Leif Hellström & Leif Fredin: *Kronmärkt. Målning och märkning av svenska militärflygplan under 1900-talet*. 240 sidor, kvarto, ill, kartonage, ISBN 91-7243-003-6. Allt om Hobby, Stockholm, 2000. Pris: 350 SEK.

Olika staters militära flygplan är i regel märkta med kokarder i nationalfärgerna. Svenska militära flygplan däremot för riksvapnet, målat på vingor och kropp, därav titeln på denna bok, som behandlar märkning av militära luftfartyg. Förutom Sveriges lilla riksvapen förekommer i

heraldiskt hänsecende ofta respektive flygflottiljs vapen på flygplanen.

Boken behandlar med stor noggrannhet målningen och märkningen av flygplan i armén, marinen och flygvapnet under hela 1900-talet. Under ett enda år, 1914-15, användes en blågul kokard som nationalitetsbeteckning, men 1915 ersattes denna med tre svarta kronor på vit botten eller vita kronor direkt på en mörk flygkropp. Den svenska örlogsflaggan på fenan behölls däremot. Efter diverse olika försök infördes 1925 en vit cirkelyta med de tre kronorna i svart och örlogsflaggan ersatt med gula och blå vertikala fält på sidorodret. 1937 blev kronmärket blågult och rodermålningen utgick och 1940 slutligen omgavs kronmärket av en gul ring och fick det utförande som fortfarande gäller.

Det som gör boken intressant även för andra än rena modellbyggare och fantaster på apparistik (märkning av materiel) är att förbands heraldik även användes på flygplanen. Kungl Västgöta flygflottilj (F 6) erhöll som sitt vapen Västergötlands vapen (i av svart och guld ginstyckat fält ett lejon av motsatta tinkturer med röd beväring, i övre vänstra och i nedre hörnet av fältets svarta del åtföljt av en stjärna av silver), i början fört med hertigkrona, senare kunglig krona. Ett problem uppstod då Kungl Skaraborgs flygflottilj (F 7) skulle ha vapen, eftersom Skaraborgs läns vapen överensstämmer med Västergötlands. Detta löstes av riksheraldikern 1941 genom att F 7 fick Västergötlands vapen utan stjärnorna. Senare (1988) har F 7 tyvärr fallit för omdömeslösa reklamtecknars logomani och infört ett oheraldiskt flottilmärke. Kungl Hälsinge flygflottilj hade Hälsinglands vapen och förde på sina J 21:or bocken frilagd, medan hela det krönta vapnet fördes på A 32:orna. En udda företeelse var att Kungl Blekinge flygflottilj förde sitt vapen

(Blekinge vapen med kunglig krona) bevingat på sina Viggen-plan.

En regel som man tyvärr inte sällan bryter mot är att ett vapen alltid skall vara riktat framåt på ett flygplan eller fordon, vilket innebär att ett icke symmetriskt vapen måste spegelvändas på flygplanets högra sida. Denna regel påpekas mycket riktigt av författarna, som dock har en viss svårighet med benämningarna vänster och höger.

I detta sammanhang och i anslutning till recensionen av boken *Military Aircraft Insignia of the World* i Heraldisk Tidsskrift nr 82 kan anmälas den brittiska tidskriften *Insignia*, som utges två à tre gånger om året av Blue Rider Publishing, 43a Glasford Street, London SW17 9HL, E-mail: insignia@yahoo.com, en vederhäftig publikation enbart ägnad märkning av flygplan.

Lars C Stolt

Lockande inledning till heraldiken

Magnus Bäckmark & Jesper Wasling: *Heraldiken i Sverige*. 110 sidor, ill, pappband, ISBN 91-89442-32-6. Historiska Media, Lund, 2001. Pris: 200 SEK.

En liten lækker bok om heraldikens elementa har plötsligt dykt upp i bokhandeln och dessutom till rabatterat pris i skilda bokklubbar. Det är två representanter för landets unga heraldiker som åstadkommit detta, vilket lovar gott för framtiden. Heraldiken är visserligen en gammal vetenskap, där en lärobok på latin från 1600-talet fortfarande kan användas som handbok, men absolut inte en vetenskap enbart för gamla. Därför välkomnas dylika friska fläkter för att lättare tilltala en större och framförallt yngre publik.

Bokens format är oktav på höjden, men bredden endast 12 cm, varför den lätt går ned i

en ficka. Den är alltigenom tryckt i färg med den numera vanliga layouten med bilder och text i marginalen. På pärmens alla sidor och försättsbladet lockar Smålands lejon läsaren. De flesta teckningarna har Magnus Bäckmark gjort. Texten står han och Jesper Wasling gemensamt för. Tyvärr har färgtrycket blivit felaktigt i flera bilder.

Ett första kapitel behandlar på ett pedagogiskt sätt ett vapens beståndsdelar och hur det blasoneras. Nästa kapitel beskriver heraldikens uppkomst och utveckling. Ett kapitel ägnas olika vapengrupper, dvs olika slags vapenbärare. Ett kapitel avser heraldikens bildvärld och visar olika slags häroldsbilder och allmänna bilder. Rangtecken har fått sitt kapitel och olika vapenbruk sitt. Ett vapenbruk som flitigt illustreras är trevligt nog heraldiska exlibris, vilket ligger nära till hands för Bäckmark i egenskap av både exlibriskonstnär och ledamot av Svenska Exlibrisföreningens styrelse. Boken avslutas med ett kapitel om härolder och heraldiker med bl a adresser till heraldiska föreningar och en litteraturförteckning.

Två smärre fel bör påpekas. Det existerar som bekant en viss förbistring huruvida draken och lindormen i svensk heraldik har två resp fyra ben eller tvärtom. Detta ger sig i boken tillkänna genom att styckjunkaren Tore Karlsons vapen (p 61) anges innehålla en drake med hästhuvud. Då denne var en 110-procentig wendist och Wendes artilleriregementes symbol var lindormen, är det emellertid helt klart att vapnet innehåller en lindorm med hästhuvud, även om den i exemplet tecknats med två ben. Vidare kan Einar Bager utan vidare strykas som trolig upphovsman till Stråles exlibris (p 67). Han var nämligen inte född, då exlibriset tillkom 1885.

En särskild attraktion är att många av illustrationerna i boken publiceras för första gån-

gen, inte endast Bäckmarks egna, utan t ex vapenmålningar gjorda på sin tid på Riksheraldikerämbetet för ofrälse. Åren 1934-36 utfärdade Riksheraldikerämbetet på Arvid Berghmans initiativ borgerliga vapenbevis, och ett dylikt avbildas dessutom intressant nog i boken.

Upphovsmännen till boken gratuleras till sitt förstlingsverk. Många kommer säkert att genom denna bok fångas av heraldiken.

Lars C Stolt

Släktvapenrätt

Martin Sunnqvist: *Släktvapenrätt – en jämförande studie av den historiska och nutida, engelska, tyska och svenska rättsliga regleringen av släktvapen och dess förhållande till varumärkesrätten*. 180 sidor, 6 ill, häftad, ISBN 91-631-0852-6. Lund, 2001. Pris: 175 SEK.

Glädjande nog har ännu en juridikstuderande ägnat sig åt vapenrätt, denna så försummade disciplin av känneteckensrätten. Denna gång är det släktvapenrätt, som av Martin Sunnqvist ägnats ett examensarbete om 20 poäng för juris kandidatexamen. Han behandlar med en komparativ rättshistorisk metod den rättsliga regleringen av släktvapen i engelsk, tysk och svensk rätt.

Ett inledande kapitel ägnas åt definition av heraldiken, dess historia och heraldisk sed, närmast avsett för heraldiskt obevandrade jurister. Därefter följer ett rättshistoriskt kapitel, utgående från Bartolus de Saxoferrato från 1300-talet, som var den förste som ägnade sig åt vapenrätten. (Se recension av *A Grammar of Signs* i Heraldisk Tidsskrift 83, p 118ff.) Han tog upp vapenrättsliga frågor som fortfarande är aktuella. Författaren behandlar hur Bartolus uppfattningar om vapenrätten förts vidare i olika länder.

Internationell och europeisk vapenrätt inom varumärkesrätten, engelsk, tysk och svensk vapenrätt samt jämförelse och analys ägnas var sitt kapitel. Sedan författaren redogjort för det invecklade engelska rättsväsendet, beskriver han dess domstol i vapenmål, Court of Chivalry, och riksheraldikerämbetet College of Arms. Den senare institutionen kan förlåna vapen till de "kronans undersåtar" som betraktas som "gentlemen". Frågan vem som är gentleman är minst sagt intrikat och oklar. Men det räcker inte med att vara gentleman, man måste även punga ut med över 40 000 SEK för ett vapenbrev.

Författaren går igenom ett antal vapenmål inför Court of Chivalry. I regel rör de frågan om bättre rätt till vapen, dvs vem som först brukat ett vapen. Ofta hävdades att vapnet brukats sedan urminnes tid, och frågan var således vad som menas med urminnes tid. Court of Chivalry räknade denna till crövringen år 1066 (trots att heraldiken då knappast ännu uppstått), medan andra domstolar räknade från 1189. I praktiken visade det sig i ett mål från 1385 att om man kunnat bevisa att ett vapen använts längre än då levande personer kunnat minnas, det presumerades att kravet på användning sedan urminnes tid var uppfyllt.

Den engelska vapenrättens skyddsobjekt och hur vapen överförs till ättlingar är intressant. Vapen kan även överföras testamentariskt, och ett testamente kan rent av villkoras av att den testamentsberättigade antar testators namn och vapen. Syftet därmed kan vara att namnet och vapnet skall leva vidare. Mål av detta slag tas emellertid inte upp i Court of Chivalry utan i High Court of Justice, och det är ofta College of Arms som då gör utredningar.

I brittisk varumärkesrätt har vapen ett större skydd än i andra länder. Sålunda tar man i Sve-

rige ingen hänsyn till det heraldiska synsättet ("from a heraldic point of view"), utan endast till hur lekmannen uppfattar varumärket. Det som konstituerar ett vapen är ju innehållet, medan varumärket är fixerat till utformningen. Kanske saknar man där en kraftigare betoning av de skilda synsätten inom heraldiken och varumärkesrätten, dvs en objektiv och kvantitativ skillnad mellan innehållen i två vapen kontra en subjektiv bedömning av utseendet hos två varumärken. I den brittiska varumärkeslagen stadgas dessutom att ett vapen som är registrerat som varumärke inte får användas i strid mot "the laws of arms", varför Court of Chivalry har en uppgift även inom varumärkesrätten.

På liknande sätt går författaren igenom förhållandena i Tyskland och Sverige, i vilka länder vapenrätten är avsevärt mindre utvecklad och mest består av sedvanerätt. I ett avslutande kapitel görs en jämförelse och analys. Där behandlas vapenrättens generella utvecklingslinjer och plats i rättssystematiken, rätten att anta och föra vapen, vapenrättens innehåll och skyddsobjekt samt förhållandet mellan vapenrätt och varumärkesrätt.

Som en avslutning sammanfattas avhandlingen i sju reflektioner: 1) Utländsk rätt inför nationella domstolar? 2) Begränsad vapenfärdighet, som i England, eller obegränsad, som i Tyskland och Sverige? 3) Vapenrätt genom förläning, som i England, eller antagande och förläning, som i Tyskland och Sverige? 4) Gränser mellan kännetecken och dekoration? 5) Succession enligt rättsregel, som i England, eller sed? 6) Skydd i varumärkesrätten eller ej? 7) Rättsregler eller utomrättslig sed? En värdefull käll- och litteraturförteckning avslutar boken.

Martin Sunnqvists avhandling är verkligen välkommen och fyller en stor lucka i den

heraldiska litteraturen. Svåråtkomlig litteratur anges, och inte minst givande är relateringen av olika rättsfall. Ett imponerande arbete, som rekommenderas inte endast för heraldiker, som där kan finna många intressanta uppslagsändar, utan även varumärkes- och andra immaterialrättsjurister. Trevligt nog avslutas boken med författarens eget släktvapen med bild och blasonering. Boken beställs enklast från författaren, adress: St. Fiskaregatan 7, 222 24 Lund.

Lars C Stolt

Vapen i kyrkor

Micael Stehr: *Bromma kyrkas vapen*. 32 sidor, ill. häftad. Stockholm, 2001. Pris: 30 SEK.

Heraldiken i våra kyrkor, som uppmärksammades i den konsthistoriska avhandlingen *Huvudbaner och anvapen under stormaktstiden* av Inga von Corswant-Naumburg (se recension i *Heraldisk Tidsskrift* 82), är i regel styvmoderligt behandlad i de kyrkoberskrivningar som brukar vara till salu i våra kyrkor. Ofta är vapnen inte ens avfotograferade i svart-vitt. Detta torde bero på ointresse och okunighet hos författarna, som ofta är kyrko- och konsthistoriskt, men inte heraldiskt orienterade.

Desto gladare blir man, då man ser det nyutkomna häftet *Bromma kyrkas vapen* av Micael Stehr. I denna kyrka, Stockholms stads i bruk varande äldsta byggnad, kan man beskåda ett 20-tal släktvapen, varav 10 är begravningsvapen, samtliga huvudbaner, och ett donationsvapen; några anvapen finns inte. Samtliga vapen återges i tydliga färgfotografier och beskrives utförligt med avseende på ägare etc. Vapnen granskas även med avseende på tinkurfel, något som tyvärr är vanligt på dylika vapen, stundom – men inte alltid – beroende på att färgämnen åldrats.

De huvudbaner som beskrivs är för Johan Zachris Cruse, Per Lillie, Niels Kruse, Gabriel Lilliesvärd, Johan Bergehielm, Samuel Cederström, Gabriel Stierncrona, Urban Hjärne, Gustaf Fredrik Ehrenstolpe och Gustaf Palmqvist. För vapen på gravstenar, som i fotografi blir svårlästa, återges även motsvarande bilder ur Klingspors vapenbok. Även i kyrkan förkomna vapen återges med hjälp av bevarade teckningar, som nu renritats.

Det är bara att hoppas att denna lilla fina skrift skall lända till efterrättelse och resultera i heraldiska dokumentationer av alla våra gamla kyrkor. Denna skrift kan anskaffas från Bromma församling, Box 45, 161 26 Bromma.

Lars C Stolt

Brittisk tradition

Alastair Bruce, Julian Calder & Mark Cator: *Keepers of the Kingdom. The Ancient Offices of Britain*. London, Seven Dials, Cassell & Co., 2000 (paperback edition), 224 s. Ill. ISBN 1841880736. £ 16,99.

Denna rikt illustrerade bok presenterar ett hundratal brittiska ämbeten och uppdrag av mer eller mindre officiell karaktär. De har det gemensamt, att de förenar den nutid, i vilken de fortsätter att existera, med den förflutna tid, där deras rötter finns.

För heraldikern är särskilt intressant, att Earl Marshal of England, medlemmarna av College of Arms, Lord Lyon King of Arms och Slains Pursuivant presenteras. Representanter för bland annat ordensväsende, juridik, religion, försvar, handel och köpenskap finns också med.

Detta är inte en tung faktabok, utan en på sitt sätt lättam kulturhistorisk skildring. Icke desto mindre förmedlar den en stor mängd faktaupplysningar, som hade varit svåra att fin-

na på annat sätt. I redogörelserna för ämbetenas och uppdragens historia kommer även många glimtar ur den mer generella brittiska historien på ett naturligt sätt med.

Tonvikten läggs på uppdraget, inte på personen. Genomgående framhävs, att den som nu råkar inneha värdigheten endast är en av länkarna i en lång kedja. Symptomatiskt är, att nuvarande uppdragsinnehavare porträtteras, men att hans eller hennes namn inte finns i anslutning till bilden, utan i en finstilt förteckning sist i boken. Porträtten sätter in personer i deras ceremoniella och symboliska sammanhang. Heraldiska motiv förekommer ofta som en del av detta. Boken är inte en bok om heraldik, utan en bok som visar hur heraldiken fyller sin funktion.

På ett fascinerande och genuint brittiskt sätt kontrasteras kontinuitetens kulturhistoria med det föränderliga samhället runtomkring. Boken uppfyller därmed det syfte som anges i dess förord – att sprida kunskap om de nutidens traditioner, symboler och ceremonier som utgör nycklar till förståelsen av det förflutna.

Martin Sunnqvist

Fransk introduktion

Claude Wenzler: *Le Guide de l'Héraldique. Histoire, Analyse et Lecture des Blasons*. Ren-

nes, Éditions Ouest-France, 2002. 224 s. III. ISBN 2 7373 3040.8. € 12.

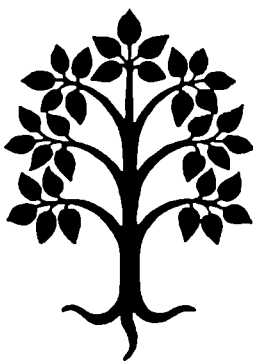
Le Guide de l'Héraldique är en introduktion till fransk heraldik. Dess inledande avsnitt omfattande ungefär nittio sidor redogör för heraldikens historia och karakteristika, användning och tillämpning. Av särskilt intresse är den del som beskriver vilken inverkan på heraldiken franska revolutionen och Napoleontiden hade.

Efter det inledande avsnittet följer cirka sextio sidor ordlista och sextio sidor illustrationer till ordlistan. I den illustrerade delen finns uppslagsorden angivna vid bilderna, och i ordlistedelen finns nummer som hänvisar till bilderna. Även om detta system medför en del bläddrande fram och tillbaka, gör den sammanhållna illustrationsdelen att man snabbt kan få en överblick över de grundläggande begreppen i det heraldiska bildspråket. Efter som blasoneringarna i till exempel ett standardverk som *Armorial Général* är på franska, är boken av stor nytta.

På några ställen i boken finns inadvartenser i överensstämmelsen mellan text och bild, och somliga bilder hade kunnat vara av högre kvalitet. Boken är emellertid ändå ett utmärkt sätt att stifta bekantskap med fransk heraldik och fransk heraldisk terminologi.

Martin Sunnqvist

Christer Bökwall in memoriam

Sedan 1960-talet är Christer Bökwall ett känt och respekterat namn för oss som älskar heraldiken.

Christer Bökwall föddes den 15 november 1937 i Malmö, där han tog studenten på Latinskolans helklassiska linje 1959. År 1965 avlade han jur.kand.-examen vid Lunds universitet.

Christers yrkesliv ägnade han Sydkraft AB, trettio år av personalpolitik, organisationsutredningar och administrativ utveckling, allt förstås en lockelse för hans logiska läggning. År 1990 blev Christer ADB- och informationssäkerhetschef för Sydkraftkoncernen och ingick från år 1993 i koncernledningen.

Christer Bökwall drabbades fem år gammal av polio och kom med tiden att engagera sig djupt för trafik- och polioskadade och innehade olika styrelseposter inom Riksförbundet för Trafik- och Polioskadade, RTP. Under alla år jag kände Christer var han beroende av rullstol, något som han låtit trycka på sitt visittkort:

En rullstolssittande riddare med fälld lans i full karriär...

Det hände alltid saker och ting kring Christer, ofta med honom som navet kring vilket allt snurrade som år 1987, då Christer tog initiativ till och i mångt och mycket genomförde arrangemangen kring 600-årsfirandet av kung Olaf Håkonssons bortgång på Falsterbohus, där en minnesstavla uppsattes en välbesökt och leende sommar dag. I samband med detta redigerade och utgav Christer boken *Kung Olofs minne 1387-1987* med textbidrag av framstående nordiska historiker.

Det var på sätt och vis sviterna av polion som förde Christer och mig samman i heraldikens tjänst år 1983, då han drabbats av andningssvårigheter och jag fick förtroendet att ingå i redaktionen för Skandinavisk Vapenrulla (SVR), en heraldisk vapenrulla Christer i samarbete med fil.dr. Jan Raneke grundade år 1963 och som Christer redigerade och utgav 1963-1988. varefter han kvarstannade i SVR:s redak-

tion samt ingick i SVR:s heraldiska råd och blev en av mina läromästare inom heraldikens traditionsrika område. Som god stilist, språkmänniska och erfaren heraldiker var Christer en mästare på blasoneringar utan onödiga ordmängder. Allt blev så klart och exakt när han lagt handen vid en vapenbeskrivning.

Hans intresse för heraldik och konst var stort. År 1976 var han med om att grunda Falsterbo konsthall. Många är de vapen han komponerat och ritat, bland andra vapen för Vellinge kommun, Sundsgymnasiet i Vellinge, för Bladins skola i Malmö, för Alnarps Studentkår, för Region Skåne och för privatpersoner och släkter. Åren 1987-2002 var Christer även suppleant i Heraldisk Selskabs styrelse.

Sedan 1972 var Christer notarius publicus och borgerlig vigsselförrättare för Vellinge. År 1978 dubbades Christer i London till riddare av den Påvliga Heliga Gravens Orden. År 1983 blev han upphöjd till kommandör och 1992 till kommandör av 1:a graden med kraschan.

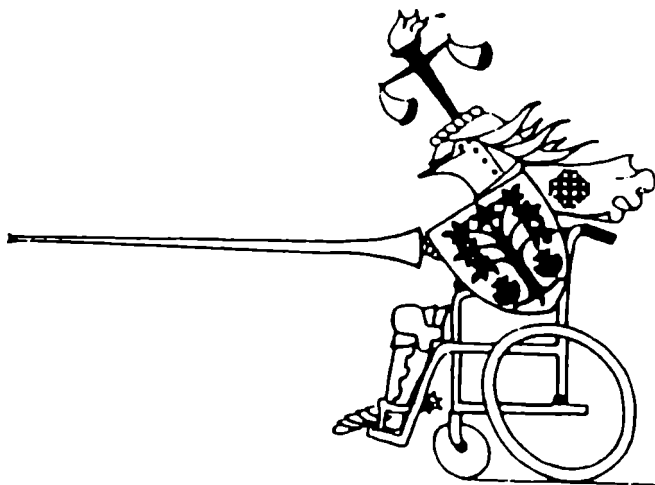
Christer var intresserad av mångahanda

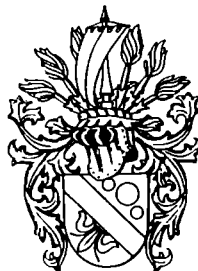
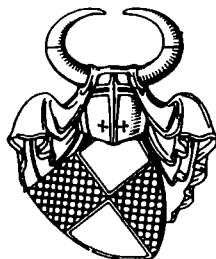
ting, alltid välorienterad och en glädje att diskutera med. Alltid lärde man sig något nytt, alltid inspirerade samtalet och skänkte ny kraft. Det var – och är – samma anda som i vapen Bökwalls valspråk: Lignum habet spem – För trädet finns det hopp. I skölden ses ett med tre rötter uppryckt bokträd vid stammen åtföljt av två pilgrimssnäckor.

Den 29 juni 2002 hade Christers timglas runnit ut, men hans gärning lever vidare liksom minnet av hans distinkta sätt att säga sin mening och hans varma humor. Mitt allra första möte med Christer var i styrelsen för nybildade S:t Olofs Gille i Falsterbo år 1976. Vi satt där vid ett sammanträde, en rad konstnärer och författare kring Christers matrumsbord med Christer som ordförande. Plötsligt säger Christer, att han kände sig som en katt bland hermelinere.

Nå, en katt är ju klok, frihetsälskande och äger stark integritet, och en katt har nio liv. På så sätt hade Christer rätt, men för alla oss som lärde känna Christer var han allt annat än en katt bland hermelinere.

Tor Flensmarck

Ældre numre af HERALDISK TIDSSKRIFT, HERALDISKE STUDIER, SHS-slips og SHS-blazer-badges (back-numbers of Heraldisk Tidsskrift, publications on heraldry, the SHS-armorial tie and blazer-badges, for sale):

Følgende numre kan stadig købes: 4, 21, 22, 23, 25, 26, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49-50 (jubilæumsskriftet), 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85 - Pris pr. stk. kr. 70, nr. 49-50 dog kr. 300 og nr. 79-86 kr. 110 pr. stk.

Register til Heraldisk Tidsskrift, bind 5, nr. 41-48. Kr. 10.

Register til Heraldisk Tidsskrift, bind 7, nr. 61-70. Kr. 10.

Heraldiske Studier nr. 1. Knud Prange: Våbenanetavlen. Udsolgt.

Heraldiske Studier nr. 2. Bille Brahe: Gravmindernes Vidnesbyrd. Kr. 50.

Heraldiske Studier nr. 3. Ole Rostock: Nøgle til 808 skandinaviske skjoldholdere. København 1990. Kr. 50.

Heraldik i Norden = Heraldisk Tidsskrift nr. 49-50. Kr. 300.

SHS-slips I. Clubtie I /darkblue, w/coat of arms in colour). Kr. 100. Udsolgt.

SHS-slips II. Clubtie I /darkblue, strewn w/small coats of arms). Kr. 150.

SHS-blazer-badges, finest goldbraid and colours. Kr. 100.

Alle priser er excl. porto (all prices in Danish kroner and excl. postage).

Bestillinger stiles til (please send your order to):

SEKRETARIATET

Bybælpark 36, DK-3520 Farum, Danmark

SHS-slips samt blazer badges.

SHS club-ties as well as blazer badges.

HERALDISK TIDSSKRIFT

Udgives af *SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA*, hvis medlemmer modtager det gratis. Tidsskriftet udkommer med to numre årligt, i marts og oktober. Medlemskab koster pr. år Dkr. 250. Medlemskab én gang for alle (kun for personer): det 20-dobbelte. Heraldisk Tidsskrift kan ikke købes i løssalg.

Redaktør

Cand.mag. Poul greve Holstein, Berggreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark.

Redaktionsudvalg

Godsägare Henrik Degerman, Ijala Gård, SF-034 00 Vichtis, Finland.

Tandlæge Per Hougaard, Bülowvej 5 B, 2. sal, DK-1870 Frederiksberg C, Danmark.

Universitetslektor, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard, Nørre Søgade 39, 3. sal, DK-1370 København K, Danmark.

Førstebibliotekar, cand.real. Harald Nissen, Dalen hageby 54, N-7000 Trondheim, Norge.

Patentkonsult Lars C Stolt, Birger Jarlsgatan 113 A, 4tr, S-113 56 Stockholm, Sverige.

Amtsdirektør, cand.jur. Ernst Verwohlt, Strandengen 4, DK-4000 Roskilde, Danmark.

Skrivende medarbejdere i Heraldisk Tidsskrift nr. 86

Stud.mag. Ronny Andersen, Spangsbjerg Møllevej 42A, DK-6700 Esbjerg, Danmark.

Arkivar, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, DK-1218 København K, Danmark (næstformand).

Advokat Hans Cappelen, Olav Vs gate 1, N-0161 Oslo, Norge

Cand.scient. Steen Clemmensen, Bybæpark 36, DK-3520 Farum, Danmark.

Godsägare Henrik Degerman, Ijala Gård, SF-034 00 Vichtis, Finland.

Redaktör, jur.kand. Tor Flensmarck, Graagården i Vä, SE-291 65 Kristianstad, Sverige.

Avdelingsdirektör, cand. philol. Knut Johannessen, Pb. 4013 Ullevål Stadion, N-0806 Oslo, Norge.

Vapenmålaren Bengt Olof Kälde, Norräljégatan 9A, SE-753 27 Uppsala, Sverige.

Overtrafikkontrollør Arne D. Lind, Klevekær 4, Svogerslev, DK-4000 Roskilde, Danmark.

Patentkonsult Lars C Stolt, Birger Jarlsgatan 113A, SE-113 56 Stockholm, Sverige.

Tingsnotarie, jur.kand. Martin Sunnqvist, Stora Fiskaregatan 7, SE-222 24 Lund, Sverige.

Societas Heraldica Scandinavica

Stiftet 1959 i København, er samlingspunktet for alle heraldisk interesserede i Danmark, Finland, Island, Norge og Sverige. Heraldisk Selskab har styrelsesmedlemmer i alle de nordiske lande, og foruden Heraldisk Tidsskrift udsender det skriftserien *Heraldiske Studier*. Heraldisk Selskabs hjemmeside er på adressen: www.heraldik.org

Heraldisk Selskabs styrelse

Arkivar, seniorforsker, cand.phil. Nils G. Bartholdy, Rigsarkivet, Rigsdagsgården 9, DK-1218 København K, Danmark (næstformand).

Avdelingschef, fil.kand. Tom C. Bergroth, PB 675, SF-20101 Åbo, Finland.

Advokat Hans Cappelen, Olav Vs gate 1, N-0161 Oslo, Norge.

Cand.scient. Steen Clemmensen, Bybæpark 36, DK-3520 Farum, Danmark (sekretær).

Cand.mag. Poul greve Holstein, Berggreensgade 56, DK-2100 København Ø, Danmark (redaktør).

Universitetslektor, Ph.D. Peter Kurrild-Klitgaard, Nørre Søgade 39, 3. sal, DK-1370 København K, Danmark.

Civilingeniør, cand.polyt. Bo Møller, Bækkeskovvej 23, DK-2700 Brønshøj, Danmark (kasserer).

Statsheraldiker, fil.dr. Henrik Klackenborg, Riksarkivet, Box 12541, S-102 29 Stockholm, Sverige.

Arkitekt Stefan Snæbjörnsson, Heidarlund 7, Box 112, IS-210 Gardabær, Island.

Antikvar, cand.mag. Allan Tønnesen, Ålholmvej 78, DK-2500 Valby, Danmark (formand).

Forskningsassistent, cand.phil. Susanne Vogt, Bernhard Bangs Allé 8, 2-54, DK-2000 Frederiksberg, Danmark.